ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի թերթ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 1993 ԹՎԱԿԱՆԻ ՓԵՏՐՎԱՐԻՑ

16—31 ՄԱՐՏԻ 1997 Թ.

№ 6 (92)

ԳԻՆԸ՝ 50 ԴՐԱՄ

«Գիտելիք» ասոցիացիայի երկրորդ համաժողովը

Տեղի ունեցավ Հայաստանի «Գիտելիք» գիտալուսավորչական ասոցիացիայի երկրորդ համաժողովը:

Համաժողովի մասնակիցները մեկ րոպե լռությամբ հարգեցին նախորդ համաժողովից հետո կյանքից հեռացած պրեզիդենտական խորհրդի անդամների հիշատակը, որոնց թվում և ակադեմիկոս Վիկտոր Համբարձումյանի, որը «Գիտելիք» ընկերության ստեղծողն էր և նրա անփոփոխ պրեզիդենտը տասնամյակներ շարունակ:

Այնուհետև համաժողովը միաձայն «Գիտելիք» գիտալուսավորչական ասոցիացիայի պրեզիդենտ ընտրեց Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Ֆադեյ Սարգսյանին:

Ասոցիացիայի անցած շրջանի աշխատանքների մասին զեկուցեց գործադիր կոմիտեի նախագահ Լորիս Քալաշյանը:

Համաժողովը լսեց նաև վերահսկիչ (Վ. Միրզոյան) և մանդատային (Գ. Ասատրյան) հանձնաժողովների զեկուցումները: Մտքերի աշխույժ փոխանակությանը մասնակցեցին Լ. Վալեսյանը, Գ. Ղարիբջանյանը, Յու. Խոջամիրյանը, Ս. Հարությունյանը, Ս. Իսրայելյանը, Վ. Գրիգորյանը:

Ելնելով «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության նոր օրենքի պահանջներից, համաժողովը փոփոխություններ և լրացումներ մտցրեց ասոցիացիայի կանոնադրության մեջ: Որոշվեց հավուր պատշաճի նշել «Գիտելիքի» 50 տարին:

Կայացան «Գիտելիք» գիտալուսավորչական ասոցիացիայի ղեկավար մարմինների ընտրությունները: Ասոցիացիայի գործադիր կոմիտեի նախագահ վերընտրվեց Լորիս Քալաշյանը, առաջին փոխպրեզիդենտ՝ ակադեմիկոս Գեվորգ Ղարիբջանյանը:

Համաժողովի աշխատանքներն ամփոփեց ՀՀ ԳԱԱ պրեզիդենտ, «Գիտելիք» գիտալուսավորչական ասոցիացիայի պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Ֆադեյ Սարգսյանը: Նա վստահություն հայտնեց, որ անցումային շրջանի դժվարությունները հաջողությամբ կհաղթահարվեն, կամրապնդվի ասոցիացիայի նյութական բազան և, իր ավանդներին հավատարիմ, «Գիտելիքը» արդյունավետ գործունեություն կծավալի իրականացնելու ժողովրդի մեջ լուսավորություն տարածելու իր ազգաշահ առաքելությունը:

ԱՐԱՐԱՏ ԼԵՌԱՆ ԳԱԳԱԹՆԵՐԸ

ԿԱՐԴԱՑԵՔ ՀԱՋՈՐԴ ՀԱՄԱՐՈՒՄ

Այսօրվա և վաղվա մտահոգությամբ

Միքայել ՔՈԹԱՆՅԱՆ
Ակադեմիկոս

Հանրապետության տնտեսությունը, գիտատեխնիկական և աշխատանքային բազմապրոֆիլ ներուժն այսօր խորը ճգնաժամ են ապրում: Կազմակերպական, կառուցվածքային ոչ կատարյալ համակարգը, ֆինանսական դժվարությունները, ժամանակակից տեխնիկական հագեցվածության ցածր մակարդակն այն համարյա դարձրել են անարդյունավետ և անընդունակ գիտական, տեխնիկական և արտադրական լուրջ խնդիրներ լուծելու գործում:

Հանրապետության անկախության, տնտեսական, էկոլոգիական անվտանգության ապահովման, համաշխարհային շուկա մուտք գործելու և վերջապես Հայաստան պետության և հայ ժողովրդի գոյության ու հարատևման խնդիրները հրամայաբար պահանջում են անհապաղ ձեռնարկել միջոցառումներ, հանրապետական մասշտաբով մշակել հստակ ու նպատակային ծրագիր՝ այս վիճակից ելնելու, մեր երկիրը զարգացման ուղու վրա դնելու համար:

Այո, Հայաստանը ժամանակին ուներ գիտատեխնիկական և արդյունաբերական հզոր ներուժ: Սակայն մեր տնտեսությունը այն ժամանակ գտնվում էր նախկին Խորհրդային Միության մասշտաբով ձևավորված համալիրի ներսում և գործում էր հաջողությամբ: Այսօր այդ համալիրը, բնականաբար, չի գործում, և վաղուց ժամանակն է, որ մենք մտածենք սեփական գիտատեխնիկական, արդյունաբերական, տնտեսական հանրապետական արդյունավետ համալիրի ստեղծման մասին, որը հիմնականում գործի սեփական ռեսուրսների վրա: Մենք չենք բացառում նաև մյուս, բերովի ռեսուրսների օգտագործումը, սակայն անպայման կարևորում ենք մեր՝ սեփական ռեսուրսների հանգամանքը:

Նախկին խորհրդային տարիներին, երբ մենք իրավունք ունեինք և հպարտանում էինք Հայաստանի արդյունաբերական արտադրության հզոր ներուժով, սեփական ռեսուրսների վրա աշխատող արտադրությունը կազմում էր ընդամենը 18 տոկոս: Իսկ 18 տոկոսով (այսօրվա դրությամբ շատ ավելի քիչ) հանրապետությունը չի կարող մեծ զարգացում ապրել:

Ուրեմն այսօր մեզ համար գերագույն խնդիր պետք է լինի սեփական ռեսուրսներով աշխատող արտադրությունը հասցնել 50—60 տոկոսի: Եվ եթե մենք կարողանանք իրականացնել նման ծրագիր, ապա կարող ենք ասել, որ երկիրը ինչ որ ձևով ապահովված է: Դրա հետ միասին, եթե մենք կարողանանք այդ ռեսուրսների վերամշակման արդյունքները դուրս բերել համաշխարհային շուկա, այսինքն՝ արտահանել, և դրանց դիմաց ներկրել, ստանալ անհրաժեշտ այլ ռեսուրսներ (էներգակիրներ, հաց և այլն, և այլն), ապա պետք է հուսալ, որ մենք կկարողանանք ինքնուրույն գոյատևել:

Այո, այսօր մեզ օգնում են հացով, վարկերով: Ցավով պիտի արձանագրենք, որ օգնում են, որովհետև պիտի օգնեն: Մարդասիրության դրսևորում է...

Սակայն մինչև ե՞րբ: Չէ՞ որ վաղը Եվրոհամայնքը կարող է դադարեցնել այդ օգնությունը, կամ, ասենք, Հայաստանը կարող է ենթարկվել նոր ու դաժան շրջափակման: Ի՞նչ պիտի անենք, ինչպե՞ս է ապրելու աշխարհից մեկուսացած, սեփական հաց ու էներգակիրներ չունեցող մեր երկիրը:

Ասելս այն է ,որ սեփական ռեսուրսների վրա մենք պետք է կարողանանք ստեղծել այնպիսի ինքնատիպ արտադրություն, որով հետաքրքրենք աշխարհին: Աշխարհի ոչ մի հզոր երկիր հաղորդակից ու սատար չի լինի մեր ցավերին, խնդիրներին ու հոգսերին, եթե մենք մեր գիտական, գիտատեխնիկական և սեփական ուրույն մշակումներով, հանքահումքային ինքնատիպ արտադրությամբ արժեք չներկայացնենք աշխարհին: Այլ խոսքով՝ մեր երկիրը աշխարհի համար հետաքրքրության օբյեկտ պետք է լինի: Ահա սա է մեր գոյության, մեր անկախ պետականության կայացման գլխավոր երաշխիքը: Այլ խոսքով, եթե դու հետաքրքրության օբյեկտ չես աշխարհի հզորների համար՝ դու դատապարտված ես:

Ես համոզված եմ, որ մեր ժողովրդի լինել-չլինելու, մեր պետականության կայացման այս վճռական ու գլխավոր խնդիրը իրագործելի է, եթե այս ճակատագրական նշանակություն ունեցող հարցը դառնա համազգային, համապետական ծրագիր:

Ինչ վերաբերում է մարդկային ռեսուրսներին, մեր գիտական, տեխնիկական ներուժին, ապա նա ի վիճակի է լուծել այս խնդիրները, և դրանում մենք որևէ մեկին համոզելու կարիքը չունենք: Որովհետև, Աստծո կամոք, մենք էթնոժառանգական լավ տվյալներով ժողովուրդ ենք: Վկան՝ գիտության, երաժշտության, արվեստի ու մշակույթի մյուս ոլորտներում մեր բարձր նվաճումները, աշխարհի ուզածդ ժողովրդին պատիվ բերող մեր ժողովրդի մեծերի փայլուն աստղաբույլը: Ավելին ասեմ, ժամանակին Խորհրդային Հայաստանի արդյունաբերության 25—27 տոկոսը բաժին էր ընկնում ռազմա-արդյունաբերական համալիրին: Սա բացառիկ երևույթ էր: Եվ, գիտե՞ք, ինչու: Որովհետև նոր արտադրության յուրացման տեվողությունը մեր հանրապետությունում երկու անգամ ցածր էր միութենական միջինից: Ահա ինչու կենտրոնը իրաբ ետնից նոր օբյեկտներ էր հիմնում մեզ մոտ: Դրանց հզոր նյութական բազան, որ հիրավի անգնահատելի հարստություն էր, այս տարիներին փոշիացվեց և կամ դարձավ ժամանակակից «ձեռներեցների» հարստանալու միջոց: Դժբախտաբար, այդ բախտին արժանացան արդյունաբերական շատ ձեռնարկությունների թանկարժեք և հազվագյուտ տեխնոլոգիաները, հաստոցները, սարքավորումները: Սակայն սա խոսակցության այլ թեմա է, որ դուրս է ներկա հոդվածի սահմաններից:

Ուրեմն ի՞նչն է առաջնահերթ այսօր մեզ համար.

1. Հայաստանի օգտակար հանածոների օգտագործման արդյունավետության բարձրացումը, արդյունաբերությունը դեպի տեղական հանքահումքային ռեսուրսները վերակողմնորոշելու խնդրի լուծումը: Դա պահանջում է հանրապետության ռեսուրսային ներուժի օգտագործման նոր ուղղությունների մշակում, ուրույն և ինքնատիպ արտադրությունների կազմակերպում, համապատասխան նյութական ու հոգևոր արտադրական համալիրների ստեղծում:

Դրա համար անհրաժեշտ է հանրապետությունում կազմակերպել **«Հանքահումքային ռեսուրսների հետազոտության կենտրոն»,** որը կիրականացնի մեր հանքահումքային ռեսուրսների օգտակար հատկությունների բացահայտման, դրանց արտադրական կիրառման տեխնոլոգիայի մշակման, նախագծման, կոնստրուկտավորման, արտադրական փորձարկման, արդյունաբերական նմուշների ստացման կարևոր գործը: Այդպիսի կենտրոնի ընտեղծման բազա կարող են հանդիսանալ «Հայգունավորմետաղ» գիտական-նախագծային, «Քարեր և սիլիկատներ» գիտահետազոտական ինստիտուտները: Կենտրոնը կարող է համալրվել ինչպես ՀՀ ԳԱԱ երկրաբանության և քիմիական ինստիտուտների, այնպես էլ բուհերի համապատասխան ամբիոնների և լաբորատորիաների այդ խնդրի հետ առնչություն ունեցող որակյալ մասնագետներով, սարքավորումներով և այլ տեխնիկական միջոցներով:

Կենտրոնը պետք է զբաղվի.

Ա. մետաղական օգտակար հանածոների գծով՝

— հանքաքարերի հարստացման գործընթացներում հիմնական մետաղների կորզման գործակիցների առավելագույն բարձրացման,

— հարակից (զուգակցվող) օգտակար տարրերի կորզման (օգտահանման) տեխնոլոգիաների մշակման,

— աղքատ՝ (ոչ կոնդիցիոն) հանքաքարերից օգտակար տարրերի կորզման տեխնոլոգիայի մշակման,

— հարստապոչերի ու մակաբացման ապարների օգտագործման,

(Շարունակությունը՝ 4-րդ էջում)

Հովսեփ Օրբելի. 110

Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի նախագահության ընդլայնված նիստը նվիրված էր անվանավոր հնագետ, արևելագետ, բանագետ, վիմագրագետ, գրող, պատմաբան և հասարակական գործիչ Հովսեփ Աբգարի Օրբելու ծննդյան 110-ամյակին:

Բացելով նիստը, ՀՀ ԳԱԱ պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Ֆադեյ Սարգսյանը մասնավորապես ասաց.

— Այսօր մենք հավաքվել ենք նշելու, ավելի շուտ հիշելու և մեծարելու մեր նշանավոր հայրենակցի՝ ակադեմիկոս Հովսեփ Օրբելու հիշատակը: Անգնահատելի է նրա ավանդը հնագիտության, արևելագիտության, հին և միջնադարյան հայկական հուշարձանների ուսումնասիրման ասպարեզում, հայագիտությանը և մշակույթին նրա բերած խոշոր ծառայությունները: Մենք չենք կարող մոռանալ Հովսեփ Օրբելու մեծագույն վաստակը՝ Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի ստեղծման և մանավանդ՝ կայացման գործում:

Նրա առաջին սերը էրմիտաժն էր, երկրորդը՝ Հայաստանի գիտությունների ակադեմիան: Մեր ակադեմիայի զարգացման և բարձր համարումի հիմերը դրվել են նրա օրոք: Այդ էստաֆետը փայլուն կերպով ստանձնեց և շարունակեց ակադեմիկոս Վիկտոր Համբարձումյանը:

Նրա հիշատակն անմար կմնա ներկա և գալիք սերունդների սրտում՝ համաշխարհային և հայ գիտությանը ու մշակույթին մատուցած անուրանալի վաստակի համար: Հովսեփ Օրբելին իր մեծագործություններով

Նախագահությունը քննարկեց

նման էր այրվող, առկայծող և շուրջը լույս սփռող ջահի:

Հովսեփ Օրբելու կյանքի, գիտական վիթխարի ժառանգության, գիտության կազմակերպման նրա փայլուն տաղանդի մասին պատմեցին Բաբկեն Առաքելյանը, Վարագդատ Հարությունյանը, Սարգիս Հարությունյանը, Պարույր Մուրադյանը, Գևորգ Ղարիբջանյանը:

Հովսեփ Օրբելու հիշատակը հավերժացնելու, նրա կյանքին և գործին արժանին մատուցելու կոնկրետ առաջարկություններ արեցին Սերգեյ Համբարձումյանը, Լավրենտի Բարսեղյանը, Վաչե Նալբանդյանը, Արամ Քալանթարյանը:

Որոշվեց այդ առաջարկությունների ոգով մշակել միջոցառումների կոնկրետ ծրագիր: Առաջիկայում Հովսեփ Օրբելու ծննդավայրում՝ Ծաղկաձորում, կգումարվի ՀՀ ԳԱԱ նախագահության արտագնա նիստ, որը նույնպես նվիրված կլինի մեծանուն հայի անմար հիշատակին:

...Եվ մարդիկ տեսան նրա արցունքները

1973 թվականին հեռուստաֆիլմերի «Երևան» ստուդիայում միտք հղացանք փաստագրական կինոնկար ընտեղծել Էրմիտաժի երկար տարիների տնօրեն, Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի հիմնադիր, Նյուրնբերգյան դատավարությունում մեր երկրի կողմից մեղադրական կողմի վկա, մեծ քաղաքացի և հայրենասեր, միջազգային մի քանի ակադեմիաների իսկական անդամ, ակադեմիկոս Հովսեփ Օրբելու մասին:

Սցենարը ներկայացրի Վիկտոր Համբարձումյանին, որի դրական գնահատականից հետո ,նրա իսկ հանձնարարականով, կինոօպերատոր Ռուդոլֆ Ժամհարյանի և ողջ նկարահանման խմբի հետ մեկնեցինք Լենինգրադ և ներկայացանք Էրմիտաժի այն տարիների տնօրեն, ակադեմիկոս Բորիս Պիոտրովսկուն: Նա ջերմորեն ընդունեց այդ լուրը և հանձն առավ դառնալ կինոնկարի գիտական խորհրդատուն: Նրա թույլտվությամբ մենք նախնական աշխատանքներ տարանք Էրմիտաժի, արևելագիտության և պատմության ինստիտուտների արխիվներում, զրուցեցինք Հ. Օրբելու բազմաթիվ գործընկերների և աշակերտների հետ և գրի առանք այդ զրույցները:

Այդ հուշերից պատառիկներ այսօր սիրով տրամադրում եմ «Գիտության» ընթերցողներին: Ներկայացվող բոլոր նյութերը վերաբերում են 1973 թվականին և հրապարակվում են առաջին անգամ:

Միհրան ՋԱՆԻԿՅԱՆ
Կինոնկարի սցենարի հեղինակ և ռեժիսոր,
«Երևան» ստուդիայի գլխավոր խմբագիր

ՎԻԿՏՈՐ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ. — Դեռ մինչպատերազմյան տարիներին, երբ ես ապրում էի Լենինգրադում, ինձ հաջողվեց ծանոթանալ ակադեմիկոս Հովսեփ Օրբելու հետ: Նա հայտնի էր Լենինգրադում, ինչպես ամբողջ մեր երկրում, որպես խոշորագույն գիտնական և մեծ հասարակական գործիչ: Բայց նրա կազմակերպչական ունակություններն ավելի պարզ երևացին այն ժամանակ, երբ նա զբաղվեց Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի կազմակերպման խնդիրներով: Այդ եղավ 1943 թվականին և այդ կապակցությամբ Օրբելին մի քանի անգամ այցելեց Մոսկվա՝ պարզելու և կարգավորելու համար այն կազմակերպչական խնդիրները, որոնք կապված էին այդ մեծ ձեռնարկության հետ:

Հենց այդ կապակցությամբ երկու անգամ Մոսկվայում ես հանդիպեցի Օրբելուն: Զարմանալի մարդ էր նա. երբ զբաղվում էր որևէ գործով, նա ամբողջապես հանձնվում էր այդ գործին, մոռանալով ամեն ինչի մասին: Նա ցույց էր տալիս, կարելի է ասել, մեծ, կարելի է ասել՝ հրաբխային ակտիվություն՝ տվյալ խնդիրը լուծելու գործում: Այդպես էլ նա վարվում էր ակադեմիայի նկատմամբ, մտածում էր ամբողջապես նրա հարցերի մասին:

Այն ժամանակ ես դեռ ապրում էի Ռուսաստանում, միայն 1943-ի վերջին ակադեմիայի հիմնադրումից հետո, ինձ հաջողվեց տեղափոխվել Հայաստան և այստեղ մենք սկսեցինք աշխատել Օրբելու հետ միասին. Դա, ինարկե, մեծ բախտ էր, որ որոշ ժամանակ ես կարողացա օգտվել նրա ղեկավարությամբ և նրա խորհուրդներով: Խոշոր գիտնական և կազմակերպիչ լինելուց բացի, նա չափազանց սկզբունքային մարդ էր:

Լինելով իր մասնագիտությամբ հումանիտար գիտությունների ներկայացուցիչ, ակադեմիայի հիմնադրումից անմիջապես հետո նա հարց դրեց, որ ակադեմիայի հիմնական ուղղությունը պետք է լինի ճշգրիտ գիտությունների և տեխնիկական խնդիրների լուծումը: Նա համարում էր, որ այդպիսի մի ուղղություն մի նոր կրակ կներշնչի հայ գիտական կյանքի մեջ: Եվ նա չսխալվեց. ակադեմիան գնաց հենց այդ ուղիով, որ նախատեսել էր Օրբելին և եթե նա ունի շատ զգալի հաջողություններ, ապա այդ հարցում մեծ է ակադեմիայի հիմնադրի, նրա առաջին պրեզիդենտ և խոշորագույն գիտնական Հովսեփ Աբգարի Օրբելու ծառայությունը:

Բ. ՊԻՈՏՐՈՎՍԿԻ.— Տասնյոթ տարուց ավել Հովսեփ Օրբելին էրմիտաժի տնօրենն էր, որտեղ և անցավ նրա բազմակողմանի գործունեությունը: Նա փայլուն գիտնական էր, գիտության և թանգարանային գործի մեծ կազմակերպիչ, հասարակական խոշոր գործիչ:

Նրա ուսուցիչն էր ակադեմիկոս Նիկոլայ Մառը՝ անվանի կովկասագետը: Նրա մերձավորներն էին նաև ակադեմիկոս Սերգեյ Օլդենբուրգը՝ հին Հնդկաստանի գիտակը, ակադեմիկոս Սերգեյ Ժեբելևը՝ անտիկ մշակույթի խոշորագույն գիտակը:

Դեռ ուսանող ժամանակ Հովսեփ Աբգարովիչը մասնակցում էր հին Հայաստանի մայրաքաղաք Անիի պեղումներին՝ որպես Մառի արշավախմբի անդամ և իր ուսուցչի ամենամոտ օգնականը:

Պեղումների տեղանքում նա ստեղծեց թանգարան, կազմեց իրերի ցանկը, ուսումնասիրեց ամրոցների և վանքերի պատերի հնագույն արձանագրությունները, գրեց Անիի ուղեցույցը:

1911 թ. Հովսեփ Աբգարովիչը գործուղվեց Վանա լճի շրջակայքը, որտեղ ուսումնասիրեց հայկական և քրդական կենդանի բարբառները, պեղեց և Ռուսաստան բերեց ուրարտական սեպագրերի առաջին հավաքածուն: 1916-ին նա նորից վերադարձավ Վան, կազմակերպեց հաջող պեղումներ և հայտնաբերեց Սարդուր Երկրորդ թագավորի հանրահայտ դարձած տարեգրությունը: Այդ տարեգրությունը երկու մետր մեծություն ուներ և բովանդակում էր 265 տողանոց սեպագիր տեքստ:

1920 թվականին սկսվեց Էրմիտաժի արմատական, վճռական վերակառուցումը, որը պալատական թանգարանից վերածվեց համաշխարհային մշակույթի պատմության թանգարանի: Էրմիտաժի հավաքածուն գտնվում էր Մոսկվայի Կրեմլում՝ տարագրության մեջ, բայց արդեն թանգարանում ստեղծվեց Արևելքի բաժինը, որի նպատակն էր ցույց

(Շարունակությունը՝ 3-րդ էջում)

Գ Ի Տ Ա Ժ Ո Ղ Ո Վ

Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի բնական գիտությունների բաժանմունքը՝ Հայաստանի միջազգային գիտական ֆոնդի և Հայաստան—Մեծ Բրիտանիա ընկերության հովանավորությամբ, կազմակերպում է միջազգային կոնֆերանս, հետևյալ խորագրով՝

ՀՈՒԶԱԿԱՆ ՍԹՐԵՍԻ ԲԺՇԿԱԿԵՆՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ՊՐՈԲԼԵՄՆԵՐԸ

Հուզային սթրեսի բժշկակենսաբանական պրոբլեմները համարելով Հայաստանի համար առաջնակարգ գիտական ուղղություններից մեկը, նպատակ է դրվում ընդհանրացնել կատարվող ուսումնասիրությունների արդյունքները՝

Նյարդաքիմիական և բջջային ակտիվության մոլեկուլային մեխանիզմների, նյարդային համակարգի պլաստիկականության, իմունային համակարգի և հոգեկան ոլորտի գործունեության շեղումների, մոր և պտղի կենսագործունեության և երեխայի զարգացող օրգանիզմի առանձնահատկությունների ուղղություններով և գտնել ուղիներ հակասթրեսային միջոցների որոնումների իրականացման համար:

Միևնույն ժամանակ, նպատակ է դրվում՝ ծանոթանալ արտասահմանյան երկրներում նշված ուղղություններով կատարվող աշխատանքների հետ:

Կոնֆերանսը տեղի կունենա Երևանում, 1997 թ. հոկտեմբերի 15—17-ը՝ ՀՀ ԳԱԱ-ի նիստերի դահլիճում:

Կոնֆերանսի աշխատանքներին մասնակցելու ցանկության դեպքում ներկայացնել գիտական զեկուցումների դրույթներ՝ մինչև 1997 թ. ապրիլի 1-ը: Գիտական զեկուցումները կարելի է ներկայացնել պլենար և ստենդային զեկուցումների ձևով: Կազմկոմիտեն իրեն իրավունք է վերապահում որոշելու ներկայացված դրույթի զեկուցման ձևը:

Դրույթները ձևակերպել հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով. ներկայացնել համակարգչի սկավառակի վրա և մեքենագրված (մեկ օրինակից): Դրույթների ձևակերպման սկզբունքները տրված են պայմանական օրինակում:

Նյութերը ներկայացնել ԳԱԱ բնական գիտությունների բաժանմունքի գիտական քարտուղար Է. Ա. Հովհաննիսյանին:

Հասցեն՝ Մարշալ Բաղրամյան 24, 2-րդ հարկ, 48 սենյակ, հեռ.՝ 52-58-05:

ԿԱԶՄԿՈՄԻՏԵ

ՉԿԱ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ ԱՌԱՆՑ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐԻ

(Սկիզբը՝ նախորդ համարում)

Մյուս կողմից դիաֆրագմաներից յուրաքանչյուրն 14×450 սմ^2 կտրվածքով և 5580 սմ երկարությամբ հիմքում ամրակցված կոնսոլային հեծան է, ընդունել, որ այսպիսի հեծանում հեծանի առանցքին ուղղահայաց ուժերի ազդեցության դեպքում սահքից առաջացող տեղափոխությունները կարող են մեծ լինել ծռումից առաջացող տեղափոխությունների մեկ տոկոսից, արդեն կարող է մեծ սխալ լինել: Այսպիսով, ինչպես բացարձակ կոշտ ծածկի ենթադրությունը, նույնպես և այն ենթադրությունը, որ դիաֆրագմաները ենթարկվում են միայն սահքի, կոպիտ սխալ են և այս ձևով ընտրված հաշվարկային ուրվագիծը անգամ հեռավոր ձևով չի կարող ճիշտ արտահայտել շենքի կմախքի իրական աշխատանքը: Հետևապես, անկախ նրանից, թե ի՞նչ եղանակով եք դուք հաշվարկում շենքի կմախքը՝ ըստ 2.2 ա, թե՞ ըստ 2.2 բ կետի, հաշվարկը կլինի կոպիտ սխալ և չի արտահայտի շենքի կրող կմախքի իրական աշխատանքը:

«Հանձնարարականների» մեջ տեղ գտած այս կոպիտ սխալների մասին ես 1989 թվին նրանց ներկայացրած զեկուցագրում հայտնել եմ ինչպես Պետշինի ղեկավարությանը, նույնպես և «Հայսեյսմշինի» տնօրինությանը: Հետևապես, արդեն 7 տարի առաջ նրանք պետք է արգելած լինեին այդ «Հանձնարարականների» օգտագործումը: Այդ դեպքում պրոֆ. Սեդրակյանը չէր քննադատի այդ «Հանձնարարականները» և նրա մոտ կասկած չէր կարող առաջանալ, որ 9 հարկանի երկաթբետոնե դիաֆրագմաներ ունեցող կմախքով շենքի ԱՄՆ-ի Խոլեստեր կայանի գրանցած երկրաշարժի ակսելերոգրամի օգտագործմամբ կատարված հաշվարկը կարող է հանկարծ ճիշտ լինել:

Փորձարկվել էր երկաթբետոնե դիաֆրագմաներով, երկաթբետոնե հավաքովի-միաձույլ կմախքով 16 հարկանի շենք, որը հաշվարկով նախատեսված էր 7 բալ երկրաշարժի ազդեցությանը դիմանալու համար: Փորձարկման ժամանակ ուժերի մակարդակը շենքի բարձրության վերին և ստորին մեկ երրորդներում շոշափող լարումների տեսակետից զգալիորեն բարձր է եղել հաշվարկով նախատեսված մակարդակից, իսկ ծռող մոմենտների տեսակետից հաշվարկային մակարդակը գերազանցվել է միայն շենքի բարձրության վերին մեկ երրորդում: Բացի դրանից, փորձարկումից առաջ շենքը ենթարկվել է մոտ 6 բալ ուժգնության երկրաշարժի ազդեցությանը: Ինչպես փորձարկման, նույնպես և փորձարկումից առաջ տեղի ունեցած երկրաշարժի ժամանակ, շենքի կրող տարրերում անգամ աննշան վնասվածքներ չեն հայտնաբերվել: Ինձ թվում էր, որ այս դեպքում կարելի էր գալ միայն մի եզրակացության՝ փորձարկված շենքը առանց քայքայման ամենափոքր վտանգի դիմանում է առնվազն 7 բալ ուժգնության երկրաշարժի ազդեցությանը:

Սակայն ոչ, «Հայսեյսմշին» ինստիտուտի նշված խումբը, ոչ էլ Պետշինի ղեկավարությունը չեկան նման եզրակացության: «Հայսեյսմշին» ինստիտուտի հաշվետվությունը կազմող խմբի փորձարկումից բխող առաջին եզրակացությունը պնդում է, որ մաքուր երկաթբետոնե գծային տարրերով կազմված հավաքովի-միաձույլ շրջանակային կմախքի դեպքում շենքի առավելագույն հարկայնությունը չի կարող մեծ լինել 2 հարկից: Այս եզրակացությունը այնքան հեռու է փորձարկման ծրագրով փորձարկող խմբի առաջ դրված խնդիրներից և փորձարկման միջոցով ստացված փաստերից, որ ակամա կասկած է առաջանում եզրակացության հեղինակների տրամաբանական ապարատի լուրջ խախտումների վերաբերյալ: Ի՞նչ կապ կա մաքուր շրջանակային երկաթբետոնե կմախքով շենքի և փորձարկված 16 հարկանի դիաֆրագմաներ ունեցող երկաթբետոնե կմախքով շենքի միջև: Եթե «Հայսեյսմշինը» ցանկանում էր ինչ որ հիմք ունեցող եզրակացություն տալ մաքուր շրջանակային կմախք ունեցող շենքերի մասին, ապա դա կարելի կլիներ իրականացնել միայն մաքուր շրջանակային կմախք ունեցող շենքի փորձարկումից հետո. օրինակ՝ նրանք կարող էին փորձարկել ավտոմատ միջքաղաքային հեռախոսային կայանի շենքը, որի կմախքը մաքուր շրջանակային է և այդ շենքի կրող տարրերի մեջ նույնպես Սպիտակի երկրաշարժից հետո ոչ մի վնասվածք չի հայտնաբերվել: Ես անձամբ չեմ համարում, որ վիբրամեքենայի միջոցով ռեզոնանսային փորձարկումները կարող են հիմքեր տալ այդպիսի «համարձակ» և անհիմն եզրակացության համար:

Սեյսմակայունության տեսակետից, շենքի հարկայնության սահմանափակումը անհեթեթություն է: Եթե շենքը հաշվարկված է ճիշտ, այլ ոչ թե ըստ «Հայսեյսմշինի» «Հանձնարարականների», ապա հարկայնության մեծացումը չի կարող ազդել շենքի կոնստրուկցիաների ամրության և հուսալիության վրա: Ընդհակառակը, հարկայնության մեծացումը մեծացնում է շենքի ճկունությունը և, հետևապես, նվազեցնում է շենքի քաշի համեմատությամբ դինամիկական ազդեցությունների մակարդակը: Մաքուր շրջանակային առանց դիաֆրագմաների կմախքով շենքերի հարկայնությունը սեյսմակայունության տեսակետից չի կարելի սահմանափակել, իսկ դրանց հուսալիությունը ստուգվում է հաշվարկով, այլ ոչ թե գործին անտեղյակ այս կամ այն «մասնագետի» քմահաճույքով: Ես չեմ ուզում կանգ առնել հաշվետվության եզրակացությունների մնացած կետերի վրա, քանի որ դրանք կամ ծայր աստիճանի անտեղյակության, կամ ծայր աստիճան անազնվության արդյունք են:

Այժմ անցնենք պրոֆ. Սեդրակյանի հոդվածում դիտարկված «ճկուն» հարկ ավելացնելու միջոցով շենքի ուժեղացման հարցին: Շենքի ուժեղացման հարցը բավականին բարդ հարց է և այդ հարցին չի կարելի միանգամից միանշանակ պատասխան տալ: Նախ պետք է պարզել, թե ի՞նչ պատճառով է ուժեղացվում շենքը, այսինքն շենքը ուժեղացվում է շինարարության վատ որակի՞, թե՞ նախագծային սխալի հետևանքով: Տվյալ դեպքում ուժեղացումը կապում են տեղանքում երկրաշարժի ֆոնային ուժգնությունը բարձրացնելու հետ: Եթե ուժեղացման պատճառն իսկապես դա է, ապա առանց մտածելու պետք է հրաժարվել ուժեղացման մտքից: Բանն այն է, որ ուժեղացման համար ընտրված շենքերը հաշվարկված են 7, հազվագյուտ դեպքում 8 բալ ուժգնության երկրաշարժի տակ: Եթե շենքը հաշվարկված է յոթ բալ ուժգնության երկրաշարժի տակ, ապա երկրաշարժից նրա վրա ազդող միայն հորիզոնական ուժերը նախկինում, նախագծում ընդունված ուժերի համեմատությամբ նոր ՀՀ ճարտարապետվարչության կողմից հաստատված ՀՀՇՆ—II—2.02—94 նորմերի համաձայն երկրորդ կարգի գրունտների դեպքում կմեծանան

$$\frac{1,65}{1}\;\frac{0,45}{0,25}\cdot 4=11,88$$ անգամ:

Եթե շենքը հաշվակված է ութ բալ ուժգնության երկրաշարժի տակ, ապա բեռները կմեծանան 5,94 անգամ: Ասվածը ճիշտ է, եթե շենքի նախագծում սխալներ չկան և շենքը կառուցված է բարձր որակով:

Բացի դրանից, ըստ այդ նոր նորմերի, երկրաշարժից առաջացող ուժերի ուղղաձիգ բաղադրիչը հաշվի առնելու համար շենքի սյուների նորմալ ուժերը մեծացվում են հաշվարկային ստատիկական նորմալ ուժի 30 տոկոսով: Պարզ է, որ շենքը ուժեղացնել 12, կամ թեկուզ 6 անգամ, կլինի անհեթեթություն: Ինչ վերաբերում է «ճկուն» հարկ ավելացնելով շենքը ուժեղացնելու գաղափարին, ապա «ճկուն» հարկի ազդեցությունը երկրաշարժից առաջացող բեռները նվազեցնելու հարցում կարելի է պարզել միայն ճշգրիտ հաշվարկի միջոցով և, բացառված չէ, որ «ճկուն» հարկը կարող է, ընդհակառակը, մեծացնել այդ բեռները: Համենայնդեպս, որպես շենքի ուժեղացում «ճկուն» հարկի գաղափարը ոչ մի օգուտ չի կարող տալ:

Այստեղ պետք է նշել նաև մի շատ կարևոր այլ հանգամանք: Վիբրամեքենայի միջոցով շենքի փորձարկման իմաստն այն է, որ վերևից շենքին հաղորդում են սեփական տատանումների այս կամ այն ձևին համապատասխանող պարբերությանը հավասար պարբերություն ունեցող գրգռող ուժ, ստացվող ստիպողական տա-

ԶԳՈՒՇԱՑԵ՛Ք, ԵՐԿՐԱՇԱՐԺ Է

տանումների պարբերությունն այս դեպքում հավասար է կառուցվածքի ազատ տատանումների համապատասխան պարբերությանը և կառուցվածքը տատանվում է ռեզոնանսային ռեժիմում: Ինչպես հայտնի է, երկաթբետոնե կմախքով շենքերում ռեզոնանսի ժամանակ շենքի տեղափոխությունները կարող են անել գրգռող ուժի առավելագույն արժեքին համապատասխանող ստատիկական տեղափոխությունների համեմատությամբ ավելի քան տաս անգամ: Ինչպես ճիշտ նկատում է պրոֆ. Սեդրակյանը, «ճկուն» հարկի ավելացումը խախտում է ռեզոնանսային ռեժիմը և այդ պատճառով տեղափոխությունները պետք է խիստ կրճատվեն, սակայն այս կրճատման չափի հետ, որը, ինչպես նշվեց, կարող է ժի ժամանակ այդ «ճկուն» հարկից ուժերի նվազման չափի հետ, որը, ինչպես նշվեց, կարող է բոլորովին տեղի չունենալ կամ, ընդհակառակը, կարող է մեծացնել երկրաշարժից առաջացող ուժը: Բանն այն է, որ շենքերը նախագծելիս, մենք միշտ աշխատում ենք խուսափել ռեզոնանսի երևույթից և շենքի ազատ տատանումների առաջին ձևին համապատասխանող պարբերությունը կմախքային շենքերում մոտ 2 անգամ մեծ է լինում շենքի հիմքից շենքին հաղորդվող տատանումների գերակշռող պարբերությունից: Այսպիսով, երկրաշարժի ժամանակ դեպքերի մեծամասնության համար շենքի ստիպողական տատանումները տեղի են ունենում շենքի սեփական ազատ տատանումների պարբերություններից հնարավորին չափ խիստ տարբերվող պարբերությամբ: Հետևապես շենքը երկրաշարժի ժամանակ ռեզոնանսի ռեժիմի մեջ չի գտնվում և «ճկուն» հարկի ազդեցությունն այդ ստիպողական տատանումների վրա կարող է ունենալ միայն աննշան դրական կամ բացասական ազդեցություն:

Վերն արդեն ասվեց, որ երկրաշարժից առաջացող ուժերը 12, կամ թեկուզ 6 անգամ մեծանալու դեպքում խոսել ուժեղացման մասին, կլինի անհեթեթություն: Բայց ի՞նչն է երկրաշարժից առաջացող բեռների այսպիսի մեծացման պատճառը: Նշենք, որ հիմքի միևնույն արագացումների դեպքում նոր և հին նորմերով ստացվող բեռների հարաբերությունը հավասար է ~3-ի:

Մի՞թե Սպիտակի երկրաշարժը ցույց է տվել, որ հիմքի միևնույն արագացման դեպքում մենք նախկինում արհեստականորեն երեք անգամ փոքրացնում էինք երկրաշարժից առաջացող բեռները: Կամ, երկրորդ հարցը, ինչպե՞ս պարզվեց, որ Երևանի ամբողջ տարածքը միանգամից ստացավ 100—200 սմ/վրկ^2 արագացման փոխարեն 400 սմ/վրկ^2 արագացում: Եթե իսկապես երկրաշարժից առաջացող բեռներն այդքան մեծ են, և եթե Գյումրիում երկրաշարժի ուժգնությունը 9 բալ է եղել, ապա այնտեղ բոլոր շենքերը պետք է քանդված լինեին, սակայն Գյումրիում կան շենքեր, որոնց կրող տարրերում կամ բոլորովին ճաքեր չկան, կամ դրանք այնքան աննշան են, որ դրանց հաշվի առնելն իմաստ չունի: Չնայած դրան, այդ կանգուն մնացած շենքերը ըստ նոր նորմերի, պետք է ուժեղացվեն առնվազն 6 անգամ:

Նորմերի այս կամ այն կետը կարելի է փոխել կամ ճշտել, եթե մենք համոզված ենք, որ երկրաշարժից քայքայումը կամ վըտանգավոր վնասվածքը այդ կետում թույլ տրված սխալի հետևանք է: Մինչդեռ մինչև օրս գնահատական չեն տրվել Սպիտակի երկրաշարժից առաջացած ավերումների հիմնական պատճառներին, թեև միայն այդ պատճառների մանրամասն ուսումնասիրությունը կարող է մեզ օգնել ճշգրտել նորմերով սահմանվող բեռների մակարդակի և նորմերով դրվող սահմանափակումների հիմնավորվածությունը: ՀՀ ճարտարապետվարչության գիտատեխնիկական վարչության կողմից ներկայացված և ՀՀ ճարտարապետվարչության կոլեգիայով թիվ 38 առ 19.12.94 թ. հրամանով հաստատված ՀՀՇՆ II—2.02—94 նորմերը իրենցից ներկայացնում են տարբեր աղբյուրներից քաղած, հաճախ իրար հակասող, երբեմն անհիմն պահանջներ, որոնց կիրառումը հանրապետությանը ավելի մեծ վնաս կհասցնի, քան Սպիտակի երկրաշարժը: Նորմերը կազմողներն անգամ չեն աշխատել, կամ չեն կարողացել խմբագրել նորմերի բովանդակությունը տարբեր կետերով ներկայացվող հակասական պահանջները շտկելու կամ վերացնելու համար, թեև նշվում է, որ նորմերը ունեն երկու խմբագիր՝ տ.գ.դ. պրոֆ. Է. Ե. Խաչիյան (Հայսեյսմշին ԳՀԻ) և տ.գ.թ. դոց. Թ. Գ. Մարգարյան (ՀՀ ճարտարապետվարչություն): ՀՀՇՆ II—2.02—94 նորմերը ունեն բազմաթիվ սկզբունքային լուրջ թերություններ, որոնցից, որպես օրինակ, նշենք հետևյալները:

1. Դրանք կազմված են առանց երկրաշարժի հետևանքով ավերված շենքերի քայքայման պատճառները ուսումնասիրելու և, որ ավելի կարևոր է, առանց կանգուն մնացած շենքերի կանգուն մնալու հանգամանքները ուսումնասիրելու, ինչպես որ հոդվածում իրավացիորեն նշում է պրոֆ. Սեդրակյանը: Եթե երկրաշարժից առաջացած քայքայումներն իրենց մեջ պարունակում են արտառոց երևույթներ, ապա դա կարող է վերաբերել միայն 111 սերիայի մոտ 100 շենքերի քայքայմանը Գյումրիում և նույն սերիայի բազմաթիվ շենքերի քայքայմանը Սպիտակում: Նշենք, որ Վանաձորում 111 սերիայի 9 հարկանի շենքերը, թեև ունեն վնասվածքներ, սակայն այդ վնասվածքները բնական են տեղի ունեցած երկրաշարժի ուժգնության տեսակետից: Դժբախտաբար, ինչպես Գյումրիում, նույնպես և Սպիտակում 111 սերիայի շենքերը վերացված են և չի կարելի ուսումնասիրել դրանց վնասվածքների բնույթը և անել ինչ որ եզրակացություններ վնասվածքների պատճառների մասին: Սակայն այժմ էլ կարելի է ստուգել այդ շենքերի նախագծերը և պարզել, թե անգամ շինարարության բարձր որակի դեպքում ի՞նչ ուժգնության երկրաշարժի կարող էին դիմանալ այդ շենքերը:

2. Սեյսմագոտիացումն այդ նորմերում կատարված է առանց բավարար հիմքեր ունենալու՝ կամայապես: Պետք է նշել, որ նախկին նորմերում սեյսմագոտիացումը ուներ գոնե տրամաբանական և պատմական հիմքեր:

3. Եթե անգամ համաձայնվենք նորմերում ընդունված երեք գոտիներում գետնի վրա գրունտի կետերի արագացումների 200—300—400 սմ/վրկ^2 արժեքների հետ, որը նախկինում սահմանված 7—8—9 բալային գոտիացման համեմատությամբ չի կարելի համարել ավելի հաջող, ապա յուրաքանչյուր կառուցվածքում երկրաշարժից յուրաքանչյուր արագացմանը համապատասխանող բեռների մեծությունները չի կարելի համարել ճիշտ. դինամիկության գործակիցը որոշող բանաձևերը ոչնչով չեն հիմնավորված և կրում են կամայական բնույթ:

Բանն այն է, որ երկրաշարժի ազդեցության ճշգրիտ գնահատումը, համենայնդեպս մոտիկ ապագայում, անլուծելի խնդիր է. մենք կարող ենք տալ երկրաշարժի ազդեցությունից կառուցվածքներում առաջացող ուժերի միայն ավել կամ պակաս ճշգրտությամբ վերին սահմանը: Ուժերը գնահատելիս պետք է հաշվի առնել, որ երկրաշարժի ստեղծած արագացումները գետնի վրա կրում են ավել կամ պակաս պարբերական բնույթ ժամանակի ընթացքում փոփոխվող պարբերությամբ, սակայն այս երևույթի մեջ մասնակցում են նաև հարվածի բնույթ ունեցող արագացումներ: Երևույթը շատ բարդ է, սակայն կա մի, որոշ չափով խնդիրը պարզեցնող հանգամանք՝ յուրաքանչյուր տեղամաս ունի իր ուրույն, սեփական տատանումների պարբերությունը, որի հետևանքով, մեծ էներգիա կրող տատանումների պարբերությունները գտնվում են պարբերությունների փոփոխման շատ փոքր հատվածում: Երկրաշարժի ազդեցությունը կառուցվածքի վրա այս բանի հետևանքով կրում է երկակի բնույթ. եթե կառուցվածքի սեփական տատանման պարբերություններից մեկը մոտ է, կամ համընկնում է տեղամասի ազատ տատանումների գերակշռող պարբերություններից որևէ մեկի հետ, ապա կարող է տեղի ունենալ մասնակի կամ լրիվ ռեզոնանսի երևույթ: Դա կախված է ոչ միայն պարբերությունների լրիվ համընկման, այլ և նույն պարբերությամբ գրունտի տատանման երկարատևության հետ: Եթե ռեզոնանսի ռեժիմում գտնվելու ժամանակամիջոցը մեծ է տատանումների 5 պարբերությանը համապատասխանող ժամանակակից, ապա ռեզոնանսի երևույթը կարող է համարվել լրիվ: Այս դեպքում կառուցվածքի տատանումներից առաջացող տեղափոխությունները, կախված կառուցվածքում էներգիայի կորուստների չափից, կարող են գրունտի տատանումների ամպլիտուդայի համեմատությամբ մեծանալ 10 և ավել անգամ. նույնքան անգամ կմեծանան գրունտի առավելագույն արագացման համեմատությամբ կառուցվածքի այդ առավելագույն տեղափոխություն ստացող կետի առավելագույն արագացումը: Կառուցվածքի կետի և հիմքի կետի արագացումների հարաբերությունը, որը կլինի վերացական մեծություն, կոչվում է կառուցվածքի տվյալ կետում տատանումների ռեզոնանսից առաջացող ուժի դինամիկական գործակից: Կառուցվածքի պարբերությունների փոփոխման այն ինտերվալը, որտեղ ռեզոնանսի դինամիկական գործակցի արժեքը մեծ է մեկից, մենք կանվանենք ռեզոնանսի ինտերվալ: Ռեզոնանսի ինտերվալից դուրս ռեզոնանսի դինամիկական գործակցի արժեքը կստացվի մեկից փոքր:

Բացի ռեզոնանսի երևույթից, երկրաշարժի ազդեցությունը շենքի վրա արտահայտվում է հարվածի տեսքով: Հարվածային բեռը կարող է կիրառվել կառուցվածքի վրա՝ ինչպես երկրաշարժի սկզբնական մոմենտին, երբ կառուցվածքին հանկարծակի հաղորդվում է կինետիկ էներգիայի որոշակի քանակություն, նույնպես և երկրաշարժի ազդեցությունն ընդհատվելու կամ խիստ նվազելու մոմենտին: Երկու դեպքում էլ հիմքից կառուցվածքին է հաղորդվում կինետիկ էներգիայի որոշակի քանակություն, որը մի դեպքում ավելացնում է կառուցվածքի կինետիկ էներգիան, իսկ երկրորդ դեպքում՝ նվազեցնում է այդ էներգիան:

Ռ. ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ
ճարտարապետ-կոնստրուկտոր, տ.գ. թ.դոցենտ

(Շարունակելի)

Եթե քարը խոսեր...

Այսօր Երևանցուն չես զարմացնի խանութների շքեղությամբ: Շատ կարճ ժամանակում, տնտնավաճառային անուններից բացի ծնվեցին շքեղ, ինչպես ասում էին՝ «խանութներ ընտրյալների համար»: Այժմ այդ տերմինը չեն օգտագործում, պարզապես «Պարադիս», «Միլանո», «Իմպերիալ» և այլ խանութներ աչք են շոյում, շուքտալիս մայրաքաղաքին: Բայց ահա մի նոր շքեղ սրահ է բացվել Աբովյան փողոցի վրա՝ «Միլանոից» քիչ վերև, որտեղ առատորեն ցուցադրվում ու նաև վաճառվում են Հայաստանի քարերից պատրաստված գեղարվեստական իրեր՝ հուշանվերներ, զարդեր, ժամացույցներ, ըսպասքներ: Ու թեև իր շքեղությամբ այն շատ նման է իր նախորդներին, բայց նրանցից տարբերվում է ըսկզբունքորեն: Բանն այն է, որ «Միլանոն», «Պարադիսն» ու էլեկտրատեխնիկա և այլ իրերի հարուստ խանութներում վաճառվում են միայն արտասահմանյան ֆիրմաների արտադրատեսակներ, իսկ փոքր սրահ-խանութի բոլոր ցուցափեղկերն ու վաճառասեղանները լեցուն են տեղական արտադրանքով: Դա մի իսկական քարի թանգարան է, ավելի ճիշտ՝ քարի կիրառման թանգարան:

Մենք հատկապես ուզում ենք կարևորել այս հանգամանքը, քանի որ պարզից էլ պարզ է, որ ոչ մի երկիր չի կարող բարեկեցիկ և հզոր լինել, առանց արտադրության: Ու եթե շքեղ խանութները վկայում են միայն առևտրի աշխուժությունը, ապա այս սրահի ետևում արտադրությունն է, հա՜յ-կա՜-կա՜ն ա՜ր-տա՜-դրո՜ւ-թյո՜ւնը...

Մի փոքր պատմություն: Ճիշտ 30 տարի առաջ, երիտասարդական «Ավանգարդ» թերթում հոդված գրեցի (թերթի մի ամբողջ էջ) «Ժողովրդական արհեստներին՝ վերածնունդ, երիտասարդությանը՝ զբաղվածություն» խորագրով: Բրուտագործություն, փայտագործություն, քարագործություն... Առաջարկել էի երիտասարդությանը գյուղերում պահելու համար, դաշտային աշխատանքներից հետո աշխատեցնել փոքր արտադրամասեր, արտադրել հուշանվերներ, կավե սպասքներ, խաղիկներ, կարպետներ, գորգեր և այլն: Գյուղում կզարգանային ժողովրդական մոռացված արհեստները, իսկ մարդիկ կստանային լրացուցիչ եկամուտ:

Այն ժամանակ՝ 60-ական թվականներին, իմ առաջարկը բարեկամներս անվանեցին երազող-ֆանտաստի երևակայություն, իսկ ոչ բարեկամներս, հանձինս ՀԿԿ ԿԿ-ի ամենաբարձր հեղինակության՝ «կապիտալիստական մտածողության արգասիք»: Գլորվեցին տարիներ, որոշ տեղերում, այնուամենայնիվ, մեր ջանքերով ըսկսեցին գործել անհատներ, փոքր արտադրամասեր: Բայց երևույթը զարգացում չունեցավ, քանի որ «կապիտալիզմի հոտ էր գալիս»: Հետո եկավ անհատական-արտադրական գործունեության և ապա՝ կոոպերատիվ շարժման ժամանակը: Ու հիմա.

— Գեղարվեստական այս բոլոր իրերը անհատների, փոքր ու միջին արտադրամասերի արդյունքն են: Կան և մեծ արտադրություններ... Ասենք՝ Հայէներգոշինի ձեռնարկությունը... Բայց մեզ հաջողվել է օգտագործել և ցուցադրել հայկական քարի միայն գեղարվեստական կողմը, իսկ նա ունի կիրառման շատ մեծ ոլորտներ, որոնք առայժմ չեն օգտագործվում:

Այսպիսի մտքեր կիսեցին մեզ հետ ակադեմիայի երկրաբանության ինստիտուտի սահմանափակ պատասխանատվության ընկերության՝ «Գեոկոմի» տնօրեն Արշավիր Ավագյանը և նշված սրահի և ցուցադրույթի վարիչ Սերգեյ Կարապետյանը:

Օրեր առաջ մեր թերթում տպագրվեց «Միայն թե սայլը տեղից շարժվի» հոդվածը: Հեղինակը պատմում էր այն առնելի հնարավորությունների մասին, որ ունի Հայաստանի քարը՝ հանրապետությանը միջազգային շուկա հանելու համար: Բայց չի կազմակերպվում դրանց արտադրությունը. կամ տեխնոլոգիան մշակված չէ, կամ չկա շուկա... Ճիշտ է, Նուռնուսի քարի կոմբինատն ունի արտադրատեխնիկական մեծ բազա, բայց նրա կըտրած-հղկած գրանիտի մեկ քառակուսի մետրն ավելի թանկ է, քան դրսից (Իրան, Թուրքիա) բերելը: Ու ըստացվում է այսպես. մենք ունենք մարմար, գրանիտ, օնիքս, օպալ, օբսիդիան, պերլիտներ, դիատոմիդներ, ցեոլիտներ և այլն, և այլն, իսկ նույն քարը (մշակված) ներմուծում ենք, երբ մենք կարող էինք ողողել շուկան այդ հանքաքարերի փոշիներով ու սալիկներով: Ինչո՞ւ է այսպես. պարզվում է նշված բնագավառում էլ նույն գործոններն են՝ էներգակիրների բարձր գներն ու հարկային քաղաքականությունը խոչընդոտում են նշված արտադրությունների իրականացմանը: Այո՛, բյուջեն պետք է հարկ ստանա, որ երկրին աշխատավարձ տա, այո՛, էլեկտրաէներգիան պետք է վաճառել թանկ, որ եկամուտը շատ լինի և վառելանյութ ներմուծվի: Բայց չէ որ երկրի ու ժողովրդի հարստության համար սեփական արտադրություն է պետք ու հարուստ ժողովուրդ, առանց որի չկա առաջընթաց:

Այն ժամանակ հայկական քարի շուկայի ճանապարհը խոչընդոտում էր սոցիալիզմի գաղափարական արգելքը, իսկ մեր օրերում՝ հարկային ու տնտեսավարման ոչ սոցիալիստական արգելքը: Այ քեզ «հայի՞ ճակատագիր»:

Եվ ստացվում է, որ հայ բիզնեսմենը գնում է Իրան, Թուրքիա, Սիրիա, Դուբայ՝ փալաս-փուլուս, սնունդ բերում, տեղում վաճառում, հավաքում բնակչության դրսի հարազատներից ստացած տարադրամը, հետո այն նորից դուրս տանում... Իսկ դրսի օգնությունը տարեցտարի նվազում է (մարդիկ հոգնել են օգնելով), նվազում է և մեր ժողովրդի գնողունակությունը ու առավել հաճախակի են դառնում դեպքերը, երբ մարդիկ փակում են սեփական խանութն ու գործը՝ դրսում աշխատելու ակնկալիքով:

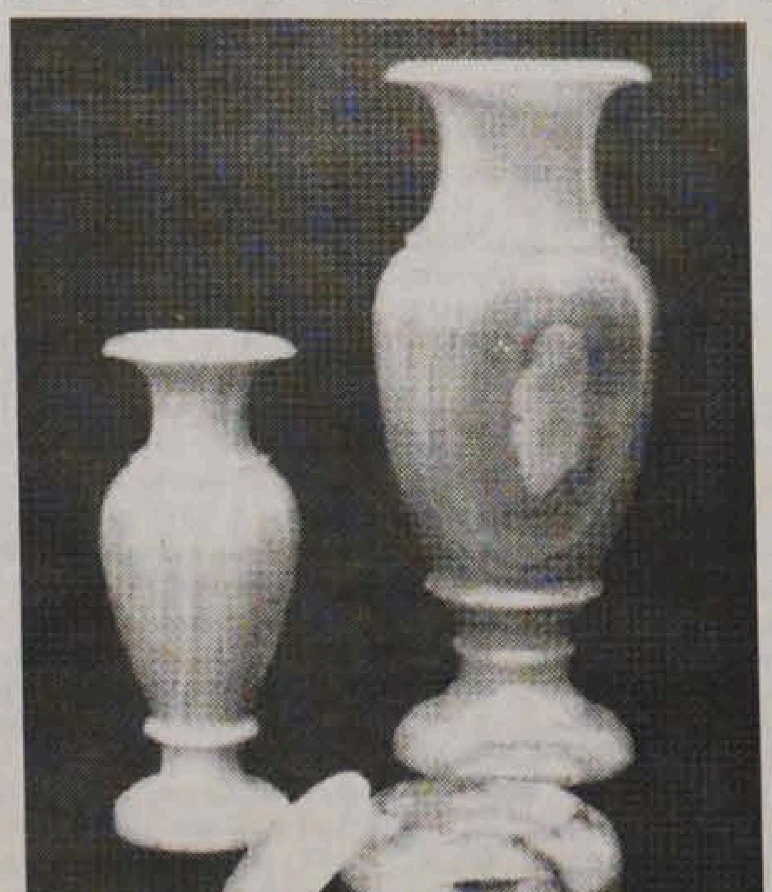

Ամերիկայի նման հզոր տերությունն արգելքներ է ըստեղծում չինական գործվածքեղենի և ճապոնական էլեկտրոնիկայի նկատմամբ, որոնք ավելի էժան են քան ամերիկյանը: Եվ դա անում է սեփական արտադրությունը պահպանելու, սեփական արտադրողին օգնելու, նրանց մ ր ց ու նակությունը բարձրացնելու համար:

Շուկան պետք է կարգավորվի, շուկան կարոտ է կառավարման, շուկան պահանջում է տնտեսավարման առավել ազգանպաստ ու հեռանկարային գործելակերպ: Մենք, հավանական է, միջազգային շուկա ենք մըտնում այն ժամանակ, երբ արդեն այնտեղ տարածքային և արտադրական միություններն ու ֆիրմաները, միջազգային ընկերությունները կատարել են աշխատանքի բաժանում, լուծել են հումքի ու արտադրության բոլոր հարցերը: Մեզանից մեծ ջանքեր են պետք այդ շուկայում տեղ բացելու համար:

Մավրիկուսի նման մի փոքրիկ հրաբխային կղզի-պետություն, որ ամբողջովին պատած էր բազալտով, 50 տարվա ընթացքում վերածվեց կանաչ պլանտացիաների: Ամբողջ բազալտը վաճառեց Բրիտանիային և այժմ կղզու կանաչության մեջ փոքրիկ կղզիների նման սեվին են տալիս հավաքած բազալտի բլուրները, որոնց վրա գրված է՝ «Բրիտիշ բազալտ կոմպանի»: Բազալտի օգտագործման ժամանակը դեռ չի էլ եկել, բայց այն արդեն վաճառված է: Ուրեմն կրկնակի, բազմակի ջանքեր են պետք, մի նոր «Բրիտիշ բազալտ կոմպանի» գտնելու և մեր բազալտը առաջարկելու համար: Իսկ գուցե կա առավել ճիշտ ճանապարհ՝ գտնել ու կյանքի կոչել բազալտի օգտագործման տեխնոլոգիան և կիրառության ոլորտները: Չէ՞ որ մենք Մավրիկուս չենք, ունենք և՛ արտադրական բազա, և՛ գիտական ու արտադրական ահռելի ներուժ: Իսկ ի՞նչ կասեն գիտնականները: Իր մտքերն է շարունակում երկրաբանական-հանքաբանական գիտությունների թեկնածու Արշավիր Ավագյանը:

— Ամեն մի մեծ հարց լուծելու համար անհրաժեշտ է կատարել մի քայլ, առաջին քայլը: Շատ է գրվում Նոյեմբերյանի ցեոլիտների մասին: Իսկ շուկա դուրս գալու ճանապարհներից մեկն այն է, որ ցուցադրվի, միջազգային հանրությանը ներկայացվի ցեոլիտների կիրառությունը, տեխնոլոգիան, կիրառման ոլորտները, գինը:

— Եկեք գործնական մի քայլ անենք,— ասում է զրուցակիցս,— պատրաստենք այդ ամենը թեկուզ ցեոլիտների գծով, ցուցադրենք մեր սրահում, թող արտասահմանցի գործարարները տեսնեն ու խորհեն դրա մասին, մեզ հետ գործարք կնքելու առաջարկություն անեն: Ու գուցե իրոք «սայլը տեղից շարժվի»:

Ու գուցե հասունացել է ժամանակը՝ մշակել օրենքների մի փաթեթ, որը որոշակի արտոնություններ տա մեր՝ ազգային արտադրողներին, խթանի հայրենական արտադրությունը և այն ժամանակ, համոզված ենք, հայոց քարը կխոսի միջազգային բազում լեզուներով:

Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

Եղիշե Չարենց. 100

Ներկայացված է «Գիտության» մրցանակաբաշխությանը

Պատգամը հայությանն ուղղված համախմբման կոչ

Գևորգ ՂԱՐԻԲՋԱՆՅԱՆ
Ակադեմիկոս

1933 թ. վերջին Երևանում լույս է տեսնում Եղիշե Չարենցի «Գիրք ճանապարհի» վերնագրով պոեմների և բանաստեղծությունների ժողովածուն, որը բովանդակում է հանճարեղ պոետի հիմնականում նույն տարում գրած ստեղծագործությունները: Ժողովածուում նշված է, որ այն տպագրվել էր Երևանի պետհրատի տպարանում, 1933 թ.՝ 3000 օրինակ, վերժե թղթի վրա և 3000 օրինակ՝ հասարակ: Գիրքն անմիջապես արգելվում է: 1934 թ. սկզբին այն լույս է տեսնում փոփոխություններով՝ առաջին հրատարակությունում զետեղված «Աքիլե՞ս, թե՞ Պիերո» ինտերմեդիան գրքից հանվում է, դրա փոխարեն նույնպիսի ծավալով զետեղվում է «Արվեստ քերթության» և «Գիրք իմաստության» շարքը: Երկու հրատարակությունում էլ «Զանազան բանաստեղծություններ և թարգմանություններ» բաժնում տպագրված է «Պատգամ» բանաստեղծությունը (էջ 269—270), որի վերևից ներքև յուրաքանչյուր տողի 2-րդ տառերը կարդալիս, ստացվում է «Ով հայ ժողովուրդ, քո միակ փրկությունը քո հավաքական ուժի մեջ է» նախադասությունը: Բանաստեղծությունը գրված էր 1933 թ. մայիսի 9-ին: «Պատգամ» ակրոստիքոսի մասին չեն իմացել, այդ մասին չգիտեր նաև հայ կոմկուսի այն ժամանակվա առաջին քարտուղար Աղասի Խանջյանը, որը կարդացել էր «Գիրք ճանապարհին», բարձր գնահատել այն և խրախուսել նրա հրատարակությունը: Ակրոստիքոսը հայտնի է դառնում միայն այն բանից հետո, երբ Չարենցն իրեն հատուկ անմիջականությամբ մտերմորեն այդ մասին ասում է իր երկու ընկերոջը:

«Գիրք ճանապարհի»-ի առաջին հրատարակությունից պահպանվել են ընդամենը մի քանի օրինակ, որոնցից մեկը գտնվում է իմ գրադարանում: 1934 թ. պահում եմ նաև գրքի 2-րդ տարբերակը, հաճախակի կարդում եմ, վերընթերցում, խորհում դարի բանաստեղծի ու քաղաքացու ճակատագրի, նրա բարդ ու հակասական, հերոսական ու ողբերգական ժամանակի մասին:

Սույն հոդվածի նպատակն է վերլուծել Չարենցի «Պատգամի» պատմահոգեբանական ակունքները, նրա իմաստությունն ու մեծ խորհուրդը:

***

Հայ ժողովրդի հավաքական ուժի անհրաժեշտության գաղափարին Չարենցը հանգել էր ոչ միայն Հայաստանի հազարամյակների պատմության քառուղիների դասերից, այլ նաև 20-րդ դ. սկզբին իր ժողովրդի հետ դարի բանաստեղծի անցած դառն փորձությունների իմաստությամբ: Իր խոսքերով ասած՝ «Աչքերը հառած անցյալին, ապագայի նժույգը նստած»: Չարենցի պատգամի խորհուրդը բնորոշ է հեղինակի ողջ գործունեության համար, նա միշտ էլ իմաստավորում էր անցյալը, խոսում ներկայի ու ապագայի մասին: 1915 թ. 18-ամյա Չարենցն արդեն աշխարհացունց պատերազմի դաշտերում էր, որպես հայ կամավոր զենքը ձեռքին կռվում էր թուրքական բարբարոսների լծից հայ ժողովրդի փրկության համար: Նրա բախտը սերտորեն կապված էր իր հայրենիքի ճակատագրին: Չարենցը ականատեսն էր ու մասնակիցը 1917 թ. փետրվարյան և հոկտեմբերյան հեղափոխությունների, Ռուսաստանում և Հայաստանում քաղաքացիական կռիվներին ու ստեղծարար շինարարությանը: Այդ ահեղ իրադարձությունների բովում նա ստեղծել էր իր «Կապույտաչյա հայրենիք», «Դանթեական առասպել», «Վահագն», «Ազգային երազ», «Ամբոխները խելագարված» և այլ հայրենաշունչ գործեր: Նրա առաջին իսկ ստեղծագործությունների հիմնական թեման հայրենիքն էր, Երկիր Նաիրին, նրա ճակատագիրը, որը համակել էր պոետի ողջ ներաշխարհը, ալեկոծել նրա նրբազգաց հոգին:

Չարենցն իր «Գիրք ճանապարհին» համարել է բանաստեղծությունների և պոեմների ժողովածու՝ «Մեր ժողովրդի անցյալի, ներկայի և ապագայի մասին»: Նույնիսկ իր ժողովրդի համար ողբերգական մթնոլորտում Չարենցը լավատես էր պայծառ գալիքի նկատմամբ: Ազգային ողբերգությունից հեղափոխության փոթորիկների միջով պոետը կանգնում է ազգային վերափոխության ճանապարհին, ոգեշնչվում և ոգեշնչում հեղափոխական ռոմանտիզմով, իր հետ բերելով գալիքի ազգային փրկության հույսը՝ և՛ ազգային, և՛ համաշխարհային տեսանկյունից: Հայ դատի հիմնահարցը Չարենցը քննարկում էր համաշխարհային հեղափոխության, կարմիր ապագայի սպասելիքներով: 1920 թ. նա գրում էր.

Ես պոետ եմ— և հիմա իմ վառ երգերը պիտի
Դեպի գալիքը թռչեն, սլաքների պես նետի
Ես եկել եմ դարերից ու գնում եմ հաղթական
Դեպի դարերը նորից, դեպի կարմիր ապագան...

Հենց այդ ժամանակ է ստեղծվում Չարենցի գլուխգործոցը՝ «Ես իմ անուշ Հայաստանին», որն Ավետիք Իսահակյանի գնահատմամբ հայրենիքի մասին աշխարհում երբևէ գրված ամենագեղեցիկ բանաստեղծությունն է.

Ինչքան էլ սո՜ւր սիրտս խոցեն, արյունաքամ
վերքերը մեռ—
Էլի՜ ես որբ ու արնավառ, իմ Հայաստան—
յա՜րն եմ սիրում:

Չարենցը Խորհրդային Հայաստանի վերածննդի մեծ երգիչն էր, նրա հերոսական գործերի ու ողբերգության մասնակիցն ու Արևածագի գուշակը: Փակելով իր հոգնած աչքերը, նա տեսնում էր՝ «գալիք մի գարուն, վառ մի օր», երբ «կապույտ երկնքից թափվում էր երգ ու խնդություն»: Մարդկանց դեմքերին ծիծաղ: Փույթ չէ, որ փոշոտվել է բանաստեղծի գերեզմանաքարը, կորել շիրիմը, կարևորը գալիք սերնդի խինդն է, հաղթական ապագան: Հենց այդպես էլ նա դիմում է գալիքի գանգրահեր տղային, մեր լավ գալիքի ոսկեհե՜ր մանուկին՝

Լսո՞ւմ ես, այստեղ իմ սի՜րտն է թաղված,—
Կոխոտիր նրան քայլերով քո Լույս,

30-ական թվականներից երկրում մոլեգնում են բռնապետական գրպարտություններն ու հալածանքները: Մղձավանջային այդ ժամանակաշրջանի մասին Չարենցը գրել է. «Մեր ողջ խորհրդային մտավորականությունն այդ օրերի, սեփական կյանքի համար ունեցած վախից գլուխը կորցրել էր, վայրենի, անիմաստ անհաբեկչության հոտ էր գալիս»:

Ուժեղացող գրպարտություններն ու հալածանքները դամոկլյան սրի նման կախված էին նաև Չարենցի ու նրա հովանավոր կուսակցական ու պետական ականավոր գործիչ Աղասի Խանջյանի գլխին: Նրանք մեղադրվում էին և՛ «վերևից» և՛ «ներքևից»՝ նացիոնալիզմի, մանր բուրժուականության, դաշնակցական, մենշևիկյան գաղափարների մեջ: Գրող Գուրգեն Հայկունին Մոսկվայում կարդացած դասախոսություններում և հրատարակած հոդվածներում Չարենցին անվանում էր տիպիկ մանր բուրժուական, քաղքենի երգիչ, որի պոեմները շաղախված են էսեռադաշնակցական, մենշևիկյան գաղափարախոսությամբ: «Չարենցը անվերջ սայթաքումների մեջ էր,— գրում էր Հայկունին,— որը հազիվ թե կարողանա ոտքի կանգնել»: Մերժելով նման գրպարտությունները, Չարենցը մերկացնում է իր հակառակորդներին, «սև մարդուկներին», նրանց դավերը համարում է Արարատին նետած քարեր:

Չարենցը միաժամանակ ստիպված դիմում է զանազան միջոցների՝ քողարկվելու համար: Շատ դեպքերում խոսում է այլաբանորեն, ընդունում է որոշ սխալներ: Խիստ դժվար է, ողբերգական, երբ հարկադրված ես պաշտպանվելու անազնիվ ու խիղճը կորցրած գաղափարազուրկ մարդկանցից, որոնք բարբաջում ու սադիստաբար գործում են քո պաշտած գաղափարների անունից, ոտնահարում հեղափոխական ու ազգային ազատագրական ավանդները:

Չարենցը ոչ միայն հանճարեղ պոետ էր, այլև խիզախ քաղաքացի՝ անսահմանորեն նվիրված իր ազգին ու համամարդկային գաղափարներին: Նա ճշմարտության համար մարտնչող ասպետ էր, իր կյանքի ամենադաժան օրերին նա գրում էր՝ «Գնում եմ առաջ երգերով իմ՝ դեռ գլուխս ներքև չթեքած»:

Երբ Արևը հասնի զենիթին
Այս Արևը, որ հար բարձրանում է
Խանձե նրան իր հրով,—
Բայց նրա ցոլքերում մեր անունը
Կհիշեն զգվանքով ու սիրով:

Սակայն մինչ այդ ճանապարհը փշոտ էր, լի փորձանքներով, դավերով, ստորությամբ, որոնք ամեն գնով պետք էր հաղթահարել՝ «Երկներին բերքը հնձելիս պետք է դու քեզ կաշկանդես»: Այդ հույսով ու հավատով են գրվում Չարենցի շատ գործեր, այդ թվում նաև «Պատգամը», որն սկսվում է աշխարհի ծագած նոր հաղթանակի լույսի հավատով: Նկատենք, որ հայ ժողովուրդը նոր փորձությունների առաջ հավաքական ուժ չէր դարձել, նրա շարքերում միասնություն չկար, ինչը կար Ավարայրի ու Սարդարապատի գոյամարտերում: Չարենցը դեռ 20-ական թվականներին գրում էր, որ «Պայքարի համար մեծ ու հաղթության համար պետք է բոլորը լինեն ու պայքարեն միասին»: Իսկ Չարենցի, Խանջյանի և ազգային այլ գործիչների դեմ բացահայտ ու գաղտագողի գործում էին նույնիսկ նր-

(Շարունակությունը՝ 4-րդ էջում)

Հովսեփ Օրբելի. 110

ԽՈՍՔ ԵՐԱԽՏԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ

Վարազդատ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
Ակադեմիկոս

Առաջացած տարիքում, երբ մտովին փոխադրվում եմ երիտասարդությանս տարիները, համակվում եմ երախտագիտական ջերմ զգացումներով նրանց նկատմամբ, ովքեր ընդպաստեցին կյանքիս ճանապարհին: Դրանց թվին են պատկանում Անիի հնագիտական գիտարշավների ղեկավար Ն. Մառը ու նաև իր աշակերտ ու անմիջական օգնական Հովսեփ Օրբելին (որի «Անիի ավերակները» և «Ուղեցույց Անի քաղաքի» գիտահանրամատչելի գրքույկները ինձ հնարավորություն ընձեռեցին մտովի դեգերել Բագրատունյաց մայրաքաղաքի ավերակներում): Դա տակավին իմ հեռակա ծանոթությունն էր արևելագետ, կովկասագետ ու հայագետ երկու մեծ գիտնականներին:

Բարեբախտաբար, իմ ճանապարհները տարբեր առիթներով խաչաձևվեցին Հովսեփ Օրբելու հետ և ես առիթ ունեցա մոտիկից ծանոթանալու այդ արտասովոր մարդուն: Նախ 1936 թ. իր ղեկավարությամբ Ամբերդում կատարած պեղումների մասին Երևանում հաղորդումներ կատարելիս, ապա ավելի հաճախ Արմֆանում, երբ 1930-ական թվականների վերջում ընդունվեցի պատմության և հնագիտության ինստիտուտի ասպիրանտուրա: Ակադեմիկոսը այցելում էր Դվինի (որի արշավախմբի անդամ էի) ու Կարմիր բլուրի հնավայրերը, պատմության թանգարան, որտեղ «Սասունցի Դավիթ» էպոսի հազարամյակի առթիվ ծավալվում էր հոբելյանական ցուցահանդես: Մասնակցեցի այդ առթիվ Երևանում և Լենինականում կազմակերպված գիտաժողովներին, հոբելյանի կապակցությամբ Երևան ժամանած հյուրերի հետ դեպի հուշարձանները կազմակերպված ուղևորություններին: Ստացածս տպավորությամբ բնությունը Հովսեփ Օրբելուն պարգևել է բազում բարեմասնություններով՝ գիտնականի արտասովոր խորաթափանցությամբ, գիտական ընդգրկումների լայնությամբ, ճարտասանական բացառիկ ձիրքով, կազմակերպչական մեծ ունակություններով... նաև հախուռն բնավորությամբ՝ մեկ բռնկվող ու ցասկոտ, մեկ մեղմ, զգայուն ու մարդամոտ: Ու այդ բոլորը ամփոփված էր պատկառազդու, խրոխտ կեցվածքում:

Երկրի խաղաղ կյանքը ընդհատվեց երկրորդ աշխարհամարտն սկսվելու կապակցությամբ: Ասպիրանտներս զորակոչվեցինք բանակ: Ինստիտուտում ստացած զինվորական մասնագիտությամբ հրետանավոր էի, բայց զինվորական ինժեների պաշտոնով նշանակում ստացա: Երբ հաջորդ տարին զորացրման ենթարկվեցի ու Երևան վերադարձա, տեղեկացա, որ հնությունների պահպանության կոմիտեն ենթակա է դարձվել Արմֆանին, իսկ դրա նախագահի պաշտոնը ստանձնել է Հովսեփ Օրբելին (տեղակալ ունենալով Նիկոլայ Տոկարսկուն):

Օրբելին կոմիտեն վերածել էր գիտական մի օջախի, վերափոխել նրա գործունեության ոլորտը: Բացի հուշարձանների ուսումնասիրմամբ (Գոշավանքում, Նորավանքում) և չափագրությամբ, մասամբ նաև սահմանափակ ծավալներով վերականգնման ու կոնսերվացման միջոցառումներ կատարելուց, կազմակերպվում էին նաև գիտական քննարկումներ ու դասախոսություններ: Դրանք տեղի էին ունենում կուլտուրայի տան նկուղում տեղավորված կիսամութ սենյակներից մեկում: Որպես կանոն, այդ միջոցառումներն ընթանում էին Հովսեփ Օրբելու ղեկավարությամբ, մի անգամ էլ ինքը հանդես եկավ Աղթամարի տաճարի մասին իր փայլուն դասախոսությամբ:

Պատերազմի տարիներին Արմֆանի ասպիրանտուրան հոգևարք ապրեց: Այն վերակենդանացման նշաններ ցույց տվեց, երբ 1943 թ. ստեղծվեց Հայաստանի գիտությունների ակադեմիան ու Հովսեփ Օրբելին դրա առաջին պրեզիդենտ ընտրվեց: Նրա կազմակերպչական անդուլ ջանքերի ոլորտն ընդգրկվեց նաև երիտասարդ գիտական կադրերի պատրաստման գործը: Ի թիվս թերավարտ ասպիրանտների ես էլ հրավիրվեցի պրեզիդենտի մոտ: Իմանալով, որ անղեկավար եմ մնացել (պրոֆ. Նիկողայոս Բունիաթյանը, որ Մոսկվա էր փոխադրվել, մահացել էր 1943 թ.), ելքը գտավ.

— Կմիջնորդեմ Կամիլլա Վասիլևնային, որ հանձն առնի ձեր աշխատությունն ավարտելու ղեկավարությունը:

Պրոֆ. Կամիլլա Տրևերը սիրով հանձն առավ ու գործի անցանք:

Պատերազմի հաղթական ավարտի տարում ես էլ ավարտի հասցրի «Դվինի 5—7-րդ դդ. ճարտարապետական հուշարձանները» ատենախոսության շարադրումը: Խորհուրդ տվին նախնական քննարկման ներկայացնել Էրմիտաժի արևելյան բաժնի և Ռեպինի անվան գեղանկարչության, քանդակի և ճարտարապետության ինստիտուտում (որի գիտական խորհրդում պետք է տեղի ունենար պաշտպանությունը): Ժամանելով Նևայի ափի քաղաքն ու շրջելով նրա փողոցներում, ականատես եղա պատերազմի ծանր հետքերին, բարբարոսական ռմբակոծումներից առաջացած ավերումներին ու հիշեցի Հովսեփ Օրբելու զայրացկոտ ելույթը Նյուրնբերգի դատավարության ժամանակ: Երկու անգամ էլ նախնական քննարկումը կատարվեց և որոշ դիտողություններով ատենախոսությունը պաշտպանելու ուղեգիր ստացավ:

Վերադառնալով Երևան, նույն տարում նշանակվեցի հնությունների պահպանության նախագահ (պատվավոր նախագահի դերը վերապահելով Օրբելուն): Կոմիտեն ենթակա էր դարձվել Հայկ. ՍՍՀ Մինիստրների խորհրդին առընթեր ճարտարապետական գործերի վարչությանը: Իմ գործունեության բոլոր տարիներին սերտ կապերի մեջ էի Լենինգրադ վերադարձած ակադեմիկոսի հետ, նրան էի ուղարկում տարեկան հաշվետվություններ, նամակներով խորհուրդներ հարցնում:

Հովսեփ Օրբելին և Ն. Մառը՝ Անիի պեղումների արշավախմբի հետ:

1946 թ. աշնանը նորից մեկնեցի Լենինգրադ՝ ատենախոսությունս պաշտպանելու: Երբ ներկայացա Օրբելուն, հարցումներ կատարեց Երևանից. ես էլ շնորհավորեցի որդու ծնունդը: Իր կարգադրությամբ ինձ թույլատրվեց այցելել Էրմիտաժի հատուկ պահոցներն ու թանգարանի նկուղում դասավորված Պերգամոնի զոհասեղանի քանդակները (որոնք ռազմավարի կարգով Բեռլինի թանգարանից այստեղ էր փոխադրված):

Պաշտպանության օրը վախվորած ներս մտա դահլիճ: Սակայն այդ զգացումը փարատվեց, երբ ներկաների մեջ տեսա ծանոթ դեմքեր Հ. Օրբելուն, Կ. Տրևերին, Բ. Պիոտրովսկուն, Ն. Տոկարսկուն, Լ. Գյուզալյանին, Տ. Իզմայիլովային, Պ. Անանյանին: Պաշտոնական ընդդիմախոսներից հետո ելույթ ունեցավ Հովսեփ Օրբելին: Արժեքավորելով աշխատությունս, իր խոսքն ավարտեց, ասելով՝ «Ձեր աշխատությունը ուրախացրեց. ես ուրախ կլինեմ, որ Ձեր ընկերները՝ ճարտարապետներ և պատմաբաններ, նույնպիսի բազմակողմանիությամբ մոտենան իրենց հետազոտությանը: Որոշ աննշան ուղղումներից հետո, Ձեր աշխատությունը կարող է հրատարակվել»: Այդպես էլ արի. իմ այդ առաջին մենագրությունը հայերեն լեզվով լույս տեսավ 1950 թ.-ին:

Հետևողական ինտերնացիոնալիստ Հովսեփ Օրբելին մշտապես տանում էր Անդրկովկասի և Ռուսաստանի գիտնականների միջև համագործակցության ու կապերի սերտացման գիծ: Անդրկովկասի ժողովուրդների պատմության և մշակույթի հարցերում գոյություն ունեին բանավեճեր առաջացնող իրարամերժ տեսակետներ: Մթնոլորտը թեժացավ, երբ 1946 թ. լույս տեսավ Ն. Տոկարսկու «Հին Հայաստանի ճարտարապետություն» մենագրությունը, որը, չնայած իր որոշ թերություններին, ողջունելի էր՝ որպես միջնադարյան Հայաստանի ճարտարապետության պատմական ընթացքը շարադրելու առաջին փորձ: Դրա պատմական Տայք նահանգի ճարտարապետությանը նվիրված բաժինը դուր չեկավ վրացի գիտնականներին: Վրաց ակադեմիկոս Ջանաշիան «Պրավդա» թերթում հանդես եկավ մի հարձակողական հոդվածով, երկուստեք առաջացնելով ազգային կրքերի բորբոքում:

Խիստ կարիք կար այդ անախորժ մթնոլորտը փարատելու: Ուստի այդպիսի նախաձեռնությամբ հանդես եկավ Հովսեփ Օրբելին: Նրա ջանքերով 1948 թ. Էրմիտաժում տեղի ունեցավ Անդրկովկասի պատմաբանների և նյութական մշակույթի պատմության մասնագետների համաժողով: Ելույթներ ունեցան ժամանած պատգամավորները, բայց ինչպես ցույց տվին հետագա իրադարձությունները, փոխհամակցողության արդյունքներ չստացվեցին: Ներկաներիս հիշողության մեջ մնաց միայն Հովսեփ Օրբելու ավելի քան երկու ժամ տևած դասախոսությունն իր նախասիրած թեմայով, նվիրված Աղթամարի տաճարին, նրա բարձրաքանդակների մեկնաբանմանն ու արվեստագիտական վերլուծությանը:

Շատ տարիներ հետո նորից եղա Լենինգրադում, այս անգամ «Քաղաքաշինությունը հին և միջնադարյան Հայաստանում» դոկտորական թեզս պաշտպանելու: Թեև Հովսեփ Օրբելին այլևս չկար, սակայն իր օրհնանքը կար: Դեռևս 1953 թ. Երևանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտի գիտական խորհրդին ուղղված իր նամակում գրել էր. «Չափազանց ցանկալի կլիներ ավելի նպաստավոր պայմաններ ընձեռել ընկ. Վ. Հարությունյանին ավարտելու համար իր աշխատանքը՝ առաջադրելով նրան ՍՍՀՄ ԳԱ դոկտորանտուրա: Եթե այդպիսի առաջարկում կատարվի, որը ես որպես ՍՍՀՄ ԳԱ ակադեմիկոս ջերմորեն կողջունեի, շատ հաճելի կլիներ ինձ համար մատչելի ձևով աջակցել ընկ. Հարությունյանին՝ ավարտին հասցնելու իր սկսած աշխատությունը:

Պատմություն կերտողները իրենք դառնում են պատմություն: Որքան էլ որ գլորվեն տարիները, այդպիսիների գնահատականը առավել անում է: Տիպար գիտնական, մեծատառ Քաղաքացի ու Մարդ, ազգանվեր գործիչ, հավերժ երախտագիտությամբ պսակված Հովսեփ Օրբելին վաղուց է գրավել իր պատվավոր տեղը մեծ հայորդիների աստղաբույլում:

(Հատված հուշագրությունից)

(Սկիզբը՝ 1-ին էջում)

...Եվ մարդիկ տեսան նրա արցունքները

տալ արևելքի ժողովուրդների ներդրումը համաշխարհային մշակույթի պատմության մեջ: Այդ բաժնի վարիչ նշանակվեց Հովսեփ Օրբելին՝ արդեն հանրաճանաչ արևելագետը, որն իր աշխատություններում անդրադառնում էր հրատապ խնդիրներին: Նրա շնորհիվ Էրմիտաժը դարձավ Կովկասի և Միջին Ասիայի ժողովուրդների մշակույթի պատմության կենտրոն:

ՆԻԿՈԼԱՅ ՏԻԽՈՆՈՎ.— Ես Օրբելու հետ բազմիցս հանդիպել եմ Լենինգրադի պաշարման ծանր տարիներին, ես այն ժամանակ ճակատային թերթի թղթակից էի և գործերի բերումով հաճախ էինք հանդիպում միմյանց:

Մի օր, Սմոլնիում, նա մոտեցավ ինձ և բռնելով թևս մի կողմ տարավ:

— Լսե՛ք Նիկոլայ Սեմյոնովիչ, մոտենում է արևելքի մեծ բանաստեղծ Նիզամու ծննդյան 800-ամյակը, այն պետք է անպատճառ նշել:

— Բայց, Հովսեփ Աբգարովիչ, ներկա սովի ու սառնամանիքի պայմաններում, երբ թշնամին անընդմեջ հրետակոծում է Էրմիտաժը և քաղաքը, դա անհնար է:

— Ո՛չ, հնարավոր է և պետք է նշել, պետք է ցույց տալ նրանց, որ մենք չենք մեռել, որ մենք կանք, կա մեր միտքն ու ոգին: Նրանք հրետակոծում են գերմանական ճշտապահությամբ, որոշակի ժամերի: Այ, հենց այդ հրետակոծությունների ընդմիջումներին էլ մենք կանցկացնենք նիստը:

Եվ նա կազմակերպեց այդ հոբելյանը: Քաղաքամերձ խրամատներից դասախոս հրավիրեց, Էրմիտաժում Նիզամուն նվիրված ցուցահանդես բացեց, հավաքվեցին քաղաքում մնացած բոլոր գիտական աշխատողները, և այդ նիստը կայացավ:

Իսկ հետո, երբ նիստն ավարտվում էր, սկսվեց թշնամու հրետակոծությունը: Բոլորս անցանք ռմբապաստարան: Օրբելին մոտեցավ ինձ.

— Նիկոլայ Սեմյոնովիչ, մենք հաղթեցինք: Մենք ցույց տվինք մեր հոգու ուժը: Պարզվում է, որ ողջ երկրում չի նշվել այդ հոբելյանը և մենք՝ միայն մենք, պաշարման այս դաժան պայմաններում նշեցինք այն: Սա մեր հաղթանակն է: Հումանիզմի, մարտնչող հումանիզմի հաղթանակը:

Ահա թե ինչպիսին էր Հովսեփ Աբգարի Օրբելին:

ԱՆԱՏՈԼԻ ՅԱԿՈԲՍՈՆ (պատմական գիտությունների դոկտոր).— Ես Հովսեփ Աբգարովիչին ճանաչում էի երկար տարիներ, դեռևս ուսանողական տարիներից և ինձ միշտ ապշեցնում էր նրա մի հատկությունը՝ վառ անհատականությունը:

Նրա գիտական աշխատություններով ուսանել են և ուսանում են մինչև օրս և դրանք ամենևին չեն հնացել, հակառակը, դրանք ուղղված են ապագային:

ԿԱՐԵՆ ՅՈՒԶԲԱՇՅԱՆ (արևելքի ինստիտուտի ավագ գիտական աշխատող).— Հովսեփ Աբգարովիչի հետ ես ծանոթացա նրա կյանքի մայրամուտին: Նրա մահից մի քանի տարի հետո ես գիրք գրեցի նրա մասին: Երբ ծանոթացա նրա կենսագրությանը, ընկալեցի անմիջապես, որ նա մեծ գիտնական է եղել դեռևս երիտասարդ տարիքում և մինչ օրս զարմացած եմ, թե ինչպես այդ ուսանողը, իսկ հետագայում Պետերբուրգի համալսարանի մագիստրոսը, լինելով սկսնակ հետազոտող, այդքան շատ բան է կարողացել անել գիտության մեջ և այդքան հեռուն գնացել:

ԱԼԻՍԱ ԲԱՆԿ (Էրմիտաժի ավագ գիտական աշխատող).— Այսօրվա պես հիշում եմ 1945 թ. նոյեմբերի 4-ը: Երկարատև ընդմիջումից հետո, Էրմիտաժը կրկին պատրաստվում էր բացել իր դռները: Էվակուացումից վերադարձվել էին թանգարանի բոլոր գլուխգործոցները:

Էրմիտաժի Իորդանյան մուտքի մոտ, Դվորցովայա հրապարակում մարդկային հոծ բազմություն էր հավաքվել: Հանպատրաստ հարթակում խոսափող էր դրված: Մոտեցավ Հովսեփ Օրբելին: Նա չափազանց հուզված էր, բայց զսպում էր իրեն: Էրմիտաժի աշխատակիցները մի անգամ էին տեսել նրան լաց լինելիս՝ երբ դեռևս 1941 թ. նա կազմակերպեց և բեռնատար վագոններով էվակուացրեց թանգարանի գանձերը: Այն ժամանակ նրանք տեսան, որ հեռացող էշելոնին նայելիս Օրբելին լալիս էր...

...Եվ ահա Օրբելին սկսեց խոսել: Թեթև քամուց ալեկոծվում էր նրա ալեխառն, բիբլիական մորուքը: Նա կարճ խոսեց: Վերջապես մարդիկ լսեցին այն նվիրական խոսքերը, որին սպասում էին վաղուց.

— Էրմիտաժը բա՛ց է...

Մարդկային ստվար բազմությունը հորդեց թանգարանի դահլիճները: Չափազանց հուզիչ, անկրկնելի պահ էր դա, որը երբեք չի ջնջվի իմ հիշողությունից:

ՀՈՎՍԵՓ ՕՐԲԵԼՈՒ ԵԼՈՒՅԹԸ ՆՅՈՒՐՆԲԵՐԳՅԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

1946 թվականի փետրվարին Հովսեփ Օրբելին ելույթ ունեցավ Նյուրնբերգյան դատավարությունում, որպես մեր երկրի կողմից մեղադրող կողմի վկա: Այդ մասին է հիշում դատավարությանը մասնակցած թարգմանիչ Թամարա Պրուտը՝ 1973 թվականին կայացած մեր զրույցի ժամանակ:

— Ասացեք, վկա, ի՞նչ պաշտոն ունեք:

— Պետական Էրմիտաժի տնօրեն...

— Ձեր գիտական կոչո՞ւմը...

— ՍՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի իսկական անդամ, Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի իսկական անդամ և պրեզիդենտ, Իրանի գիտությունների ակադեմիայի պատվավոր անդամ, Լոնդոնի հնեգետների ընկերության անդամ, հնագիտության և արվեստի ամերիկյան ինստիտուտի խորհրդատու-անդամ:

— Ձեզ հայտնի՞ է Լենինգրադի ճարտարապետական և արվեստի հուշարձանների ոչնչացման մասին...

— Հայտնի է...

— Կարո՞ղ եք դատարանին պատմել ձեզ հայտնի փաստերի մասին:

Ակադեմիկոս Օրբելին սկսեց խոսել: Եվ դրա հետ միասին դատարանի դահլիճում ցուցադրվեցին հուշարձանների բարբարոսական ոչնչացման վկայությունները:

— Արդյոք բավարա՞ր են վկայի գիտելիքները հրետանային գործում, որ նա իրավունք ունենա դատողություններ անելու այդ մասին,— հարցրեց հիտլերյան շտաբի դատապաշտպաններից մեկը:

— Ես երբեք հրետանավոր չեմ եղել, բայց գիտեմ, որ Էրմիտաժի վրա ընկել է երեսուն արկ, իսկ մոտակա կամրջին՝ միայն մեկը: Այս սահմաններում ես հրետանավոր եմ:

Այնուհետև Թամարա Պրուտը շարունակեց...

— 1941 թվականի հուլիսի մեկն էր: Օրբելու ղեկավարությամբ ավտոմեքենաների շարասյունը՝ Էրմիտաժի գանձերով բեռնված, շարժվեց դեպի կայարան: Կառամատույցից 22 ապրանքատար վագոններ շարժվեցին և ուղղություն վերցրին դեպի Սվերդլովսկ: Գնացքակազմը ուղեկցում էին Էրմիտաժի գիտական աշխատողները: Կառամատույցում նրանք տեսան Օրբելուն: Կանգնել էր գլխաբաց, մենավոր լապտերի տակ և..., լալիս էր: Մարդիկ տեսան նրա արցունքները...

Հ. ՕՐԲԵԼԻՆ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՄԱՍԻՆ

Լենինգրադի պաշարման ծանր տարիներին Օրբելին հաճախ էր հիշում իր հայրենիքը՝ Հայաստանը: Ահա մի հատված նրա ռադիոելույթից (1942 թ.).

— Հաճախ մտովի տեղափոխվում եմ հարավ...

Թվում է թե կպարզեմ ձեռքս և կդիպչեմ ոչ թե Էրմիտաժի ներքնահարկերի սառը աղյուսին, այլ արևից ջերմացած Երևանի տուֆե պատերին... Տեսնում եմ մանկությունից հարազատ ու անմոռանալի Մասիսը, նրա ստորոտին կանաչների մեջ թաղված Արարատյան դաշտը, որտեղ դարեր շարունակ թափվել է հայ ժողովրդի արյունը, տեսնում եմ երեխաների արևախանձ դեմքերը, որոնք անհոգ թափառում են փողոցներում... Եվ ողջ էությունս համակվում է տագնապով: Ինչ կլինի նրանց հետ, եթե հարավից, սահմանագատ գետի այն կողմից թռչեն թշնամական արկերը, սահման, որ այնքան է հեռու Երևանից, որքան ֆաշիստական հրետանին՝ Լենինգրադի մատույցներից...

Այսօրվա և վաղվա մտահոգությամբ

(Սկիզբը՝ 1-ին էջում)

— մաքուր մետաղների ըստացման տեխնոլոգիաների մշակման և դրանց կիրառման ոլորտների կանխորոշման և այլ հարցերով:

Բ. Ոչ մետաղական օգտակար հանածոների գծով՝

— ոչ մետաղական օգտակար հանածոների ֆիզիկաքիմիական հատկությունների բազմակողմանի հետազոտության, դրանց օգտագործման նոր ոլորտների ուսումնասիրության, համաշխարհային շուկայի պահանջները բավարարող արտադրատեսակների ըստացման տեխնոլոգիաների մշակման հարցերով:

2. Ռեսուրսային ներուժի արդյունավետության բարձրացման մյուս կարևոր ուղղությունը հանրապետությունում **«Գիտական և արտադրական սարքավորումների գիտահետազոտական կենտրոնի»** ըստեղծումն է:

Հայաստանն ունի անհրաժեշտ գիտատեխնիկական և արտադրական ներուժ՝ գիտական և արտադրական սարքերի (սարքավորումների) մշակման, նախագծման, կոնստրուկտավորման, փորձարկման, արդյունաբերական նմուշների թողարկման բնագավառում:

Հանրապետության մաթեմատիկական, ֆիզիկա-տեխնիկական, նախագծային, կոնստրուկտորական հզոր կազմակերպությունների, սարքաշինական, հաստոցաշինական, էլեկտրատեխնիկական, ռադիոէլեկտրոնային արդյունաբերության մեծ ներուժը հնարավորություն է տալիս նման կենտրոն ստեղծելու համար: Կենտրոնի միջուկը պետք է կազմեն ՀՀ արդյունաբերության նախարարության «Գիտաարտադրական համալիրը», «Ռադիոֆիզիկական չափումների» ինստիտուտը, արդյունաբերության նախարարության մյուս ինստիտուտները, նախագծային, կոնստրուկտորական կազմակերպությունները՝ իրենց փորձնական և արտադրական բազաներով, ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի խնդրի լուծմանը մոտ կանգնած գիտական կազմակերպությունները ու ստորաբաժանումները, բուհերի համապատասխան լաբորատորիաները և այլն:

Կենտրոնի խնդիրն է գիտական և արտադրական սարքերի, սարքավորումների, հարմարանքների մշակում, նախագծում, կոնստրուկտավորում, փորձարկում, արդյունաբերական նմուշների թողարկում, որոնք հնարավորություն կտան առաջնակարգ տեխնիկայով և տեխնոլոգիայով հագեցնել արդյունաբերական ձեռնարկությունները, գիտական կազմակերպությունները, առողջապահական հիմնարկությունները, ինչպես նաև այլ ծառայությունների և կենցաղի ոլորտը:

Վերը նշված երկու կենտրոնները, ըստ ուղղությունների, պետք է ունենան ժամանակակից առաջնակարգ հետազոտական, փորձարարական սարքավորումներով և տեխնիկական միջոցներով հագեցված գիտահետազոտական, նախագծային, կոնստրուկտորական, փորձարարական, ինչպես նաև փորձնական արտադրության ստորաբաժանումներ:

Միաժամանակ, կենտրոնները պետք է ունենան իրենց մշակումները արտադրություն մեջ ներդնելու համապատասխան ծառայություն և վերահսկման ֆունկցիա:

Հասարակական և տնտեսական նպատակային խնդիրների լուծման ուղղությամբ հանրապետության գիտատեխնիկական ներուժի կենտրոնացումը հնարավորություն կտա ուժեղացնել տարբեր օղակների փոխկապակցությունը, նրանց ռեսուրսների (մտավոր, տեխնիկական և այլն) արդյունավետ օգտագործումը հանրապետության սոցիալ-տնտեսական առաջնահերթ խնդիրները լուծելու և համաշխարհային շուկա մուտք գործելու համար:

Այժմ մի քանի խոսք Հայաստանի Հանրապետությունում գիտության կազմակերպման և զարգացման ու դրա հետ կապված՝ գիտության ֆինանսավորման ուղիների մասին: Մեր կարծիքով, այսօր անհրաժեշտություն կա միավորել համանման պրոբլեմներով զբաղվող մի շարք ինստիտուտներ, վերապրոֆիլավորել դրանց գործունեությունը և նպատակամղել հանրապետության առջև ծառացած խնդիրների լուծմանը: Այո, որքան էլ տհաճ է ու անցանկալի, և որքան էլ ոմանց համար հաճո չէ այս առաջարկը, սակայն մենք հարկադրված ենք գնալ դրան, քանի որ Հայաստանն այսօր զորու չէ ֆինանսավորել և պահել ներկայիս բոլոր գիտական ինստիտուտները և շատ ու շատ թեմաներ, որոնց պահելու շռայլությունը կարող են թույլ տալ միայն ու միայն շատ հզոր և շատ հարուստ երկրները: Խոսքը, սակայն, չի վերաբերում հիմնարար գիտություններին, որոնք հիմնականում պետք է ֆինանսավորվեն պետության կողմից և գտնվեն պետության ամենօրյա հոգածության և ուշադրության կենտրոնում:

Մեր երկրում հիմնարար գիտությունների կազմակերպման և «կառավարման» համակարգը իրականացվել է գիտությունների ակադեմիայի միջոցով:

1. Ներկայումս այդ կազմակերպական համակարգը նպատակահարմար է պահպանել: Անցման շրջանում այդ ուղղությամբ արմատական քայլեր կատարելը կարող է անցանկալի արդյունքներ տալ:

2. Հիմնարար գիտությունների (ըստ ուղղությունների և թեմաների) պլանավորումը պետք է իրականացնեն **միայն գիտական կոլեկտիվները**: Դրանք պետական կարգավորման և կառավարման ենթարկելու փորձերը, որոնք տեղի են ունեցել վարչահրամայական կառավարման համակարգի պայմաններում, միշտ բացասական արդյունքներ են տվել և լուրջ վնաս են հասցրել գիտության զարգացմանը:

3. Հիմնարար գիտությունների հետազոտությունների ֆինանսավորումը անհրաժեշտ է կատարել պետական բյուջեի հաշվին: Այդ միջոցները գիտության ֆինանսավորման բոլոր աղբյուրներից նախատեսված գումարի որոշ տոկոսի չափով (անենք 20—25 տոկոս) պետական բյուջեից պետք է տրվի գիտությունների ազգային ակադեմիային և հիմնարար գիտական հետազոտություններ իրականացնող մյուս կազմակերպություններին, որոնք **իրենց փորձագիտական հանձնաժողովների միջոցով դրանք կբաշխեն ըստ գիտությունների ուղղությունների և թեմաների:**

4. Անհրաժեշտ է մշակել և իրականացնել գիտատեխնիկական և սոցիալ-տնտեսական պետական նպատակային ծրագրեր, որոնց կառավարումը, կազմակերպումը և ֆինանսավորումը պետք է իրականացվի **պատվերային համակարգի միջոցով**՝ պետական բյուջեի հաշվին:

5. Կիրառական, փորձակոնստրուկտորական հետազոտությունների ֆինանսավորումը պետք է կատարել ըստ թեմաների՝ պետական և ոչ պետական ֆինանսավորման աղբյուրների հաշվին:

6. Գիտության բոլոր բնագավառների համար, որպես ֆինանսավորման լրացուցիչ աղբյուր, կարող են լինել նաև զանազան գրանտները և նվիրատվությունները:

7. Մինչև շուկայական հարաբերությունների լրիվ ձևավորումը գիտության ֆինանսավորման և կառավարման բնագավառում արմատական փոփոխությունների կատարումը կհանգեցնի (ինչպես մասամբ արդեն հանգեցրել է) հանրապետության գիտական ներուժի քայքայմանը և սոցիալական անցանկալի հետևանքների:

Այս բոլորից հետևում է, և նպատակահարմար է, որ կառավարությունը ուժը կորցրած համարի գիտության ֆինանսավորման համակարգերի վերաբերյալ 1992 թ. փետրվարի 10-ի որոշումը:

Ավարտելուց առաջ, կուզեի դիմել ակադեմիայի և բուհական գիտության իմ գործընկերներին, հանրապետության գիտության և տնտեսության զարգացման բախտով, մեր պետականության ու անկախության կայացմամբ, աշխարհում մեր տեղը գտնելու և ունենալու գերագույն խնդրով մտահոգ գիտնականներին և պետական այրերին՝ ասել իրենց խոսքը վերը բարձրացված հարցերի շուրջը: Որովհետև այսօր մեզ ապրելու և գոյատևելու համապետական ծրագիր է պետք, մենք շատ ենք ուշանում:

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆԸ

15 րոպե, որը ցնցեց իմ ընտանիքը

Ձեր թերթի № 5-ում կարդացի մի թղթակցություն: Հեղինակը բողոքում էր, որ հեռուստաէկրանից շատ են պրոպագանդում բռնություն ու այլասերվածություն:

Ձեր թերթը նոր էի գնել կրպակից ու թերթում էի, երբ հեռուստաէկրանը «ցընցեց» մեր ամբողջ ընտանիքին: Գուցե դուք էլ տեսած կլինեք մարտի 4-ի երեկոյան 15—20 րոպե տևած ժապավենը, որը խորագիր չուներ և բովանդակում էր այլանդակություն, կեղտի մի աշխարհ: Ժապավենը ցույց էր տալիս տնքացող, վրընչացող, գալարվող մի տղայի ու մի կնոջ մերկ մարմինները, որոնք նկարված էին այնպիսի «վարպետությա՞մբ», որ նայելիս միայն զզվանք էր առաջանում: Գալարվող մարմիններ, կարմիր թաթեր հիշեցնող ձեռքեր, մարդու մարմնի բոլոր մասերն ու օրգանները՝ մանրամասներով ու խոշորացրած: Ընտանիքիս անդամները հեռացան սենյակից, ինձ հանձնարարելով դիտել մինչև վերջ պարզելու համար, թե այդ պոռնոգրաֆիայի հեղինակները հայե՞ր են, թե օտարազգիներ: Փա՜ռք Աստծո, հայեր չէին: Բայց դա քիչ է մխիթարում մեզ, չէ որ ցուցադրվում էր հայկական հեռուստատեսությամբ: Ժապավենը դիտելուց հետո մի եզրակացության եկա. իմ կարծիքով, ժապավենի հեղինակները տառապում են սեռական անբավարարվածությամբ կամ ուղղակի մոլագարներ են:

Ուզում եմ մի առաջարկություն անել. խմբագրությունները շատ իրավունքներ ունեն: Դուք պարտադիր բուժման եք ուղարկում հոգեկան հիվանդներին, թմրամոլներին, ալկոհոլիկներին: Իսկ հնարավո՞ր չէ սեքսոպաթոլոգի հետազոտման ուղարկել այդ ժապավենը և բռնություն ու պոռնոգրաֆիա բովանդակող այլ ժապավենների հեղինակներին: Կարծում եմ, կարող եք, եթե ցանկանաք: Համոզված եմ, որ նման հետազոտման կարիքը կա:

Զայրույթով՝ ձեր ընթերցող
Թ. ՂԱԶԱՐՅԱՆ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՑ.— Հարգելի Թ. Ղազարյան: Հենց այն փաստը, որ մենք հրապարակում ենք ձեր նամակը, կնշանակի մենք ևս անհանգըստացած ենք այդ երևույթով: Ցավոք, վերջին շրջանում թե՛ էկրանում և թե՛ մամուլի առանձին օրգաններում անսահմանափակ ու առանց ամոթի գրում, ցուցադրում ու նկարում են այն ամենը, ինչը «մինչ իրենց, ոչ ոք չէր ցուցադրել»: Իրոք, սեքսի, պոռնոգրաֆիայի պրոպագանդմամբ և արտադրությամբ մեր հանրապետությունը շատ արագ «առաջ գնաց»: Ինչ խոսք, ծայրահեղականությունը միշտ էլ բնորոշ է եղել մեզ: Դրա պատճառներից մեկն էլ այն է, որ նոր ձեռք բերած ազատություններից մարդիկ սովոր չեն խելացի օգտվել և ընկնում են ծայրահեղության ճահիճը, երբեմն էլ հեռուստածրագրերի և հրապարակումների հեղինակ է դառնում ով ուզում է: Մի կողմից դա վատ է, քանի որ շատ բախտախնդիրներ ևս պղպջակի պես ջրի երես ելան, մյուս կողմից էլ՝ իրավունքի հարց է, հուսով ենք, որ ժամանակը բոլոր հարցերը կլուծի: Եվ քանի որ խոսք գնաց իրավունքի մասին, ուզում ենք հիշեցնել, որ ոչ մի խմբագրություն (այդ թվում և մենք) իրավունք չունի որևէ մեկին, թեկուզ և սեքսուալ մոլագարին, պարտադիր բուժման ուղարկել (առավել ևս, որ ժապավենը տեղական չէր): Այդ իրավունքը վերապահված է դատարանին:

Մնում է հուսալ, որ հասարակության մեջ օրեցօր կզարգանա, կզորանա անհանդուրժողականություն այլասերության, բռնության նկատմամբ և այն ժամանակ պատահական մարդիկ այլևս անելիք չեն ունենա: Հասարակությունը կգտնի իր իսկական, բարոյական դիմագիծը: Իսկ առայժմ խորհուրդ կըտանք նման դեպքերում քիչ նյարդայնանալու համար, ուղղակի անջատել հեռուստացույցը, կամ փոխել ալիքը: Այնպես որ, դրանից փրկվելու դարմանն էլ հաճախ ձեր ձեռքում է:

(Սկիզբը՝ 3-րդ էջում)

րանց բարեկամ, մտերիմ համարվողները: Չարենցի բոլոր դիմումները «Վերև», նույնիսկ Ստալինին, նրա վիճակը չէին թեթևացնում: Չարենցի դեմ մշտապես հարձակվում իէն գործում նրա «վաղեմի մեղքերի» համար: Պոետն ստիպված իր երկերի 1932 թ. հրատարակության մեջ չի մտցնում «Տաղարանը» ամբողջությամբ, որում գրական գոհարներ էին ամփոփված: Պոետը միաժամանակ չէր խուսափում նշելուց, որ դեռ կան թերսիդեսներ, որոնք ավարի էին սպասում: «Գիրք ճանապարհի»-ում նա իմաստալից գրում էր.

Ոնց իմանար Հոմերոսը, որ կործանվի
Տրովադան,
Քեզ է ավար մնալու ողջը, թշվառ Թերսիդես»:

Չարենցի բարոյական կերպարին բնորոշ էր նվիրվածությունն իր ընկերներին, բարեկամներին, անձնազոհությունը: «Տուժում եմ, թող ես տուժեմ»— այս էր նրա սկզբունքը: Իր կյանքի վերջին տարիներին, նա հատկապես մտահոգված էր հետապնդվող հայրենասեր Աղասի Խանջյանի վիճակով, որին համեմատում էր Խաչատուր Աբովյանի «Վերք Հայաստանի» վեպի ժողովրդական հերոս Աղասու հետ, որպես համազգային հավաքականության հույս ու հավատ: Այդ մասին Վաղարշակ Նորենցը հիշում է, որ Չարենցը «անվերջ մտորում էր, ենթադրություններ և եզրակացություններ անում: Նա իր այդ ապրումներն ու մտորումները զեղում էր նաև բանաստեղծությունների մեջ»:

Չնայած Ա. Խանջյանի բոլոր ջանքերին՝ փըրկելու Չարենցին, այնուամենայնիվ, նրա սպանությունից հետո Չարենցին ևս չեն խնայում: Եվ շատ գանձեր մնացին նրա անմահ հոգում: «Գիրք ճանապարհի»-ում Չարենցը գրում է.

Էլ ի՞նչ գանձեր,— անհուն, անծիր,— պիտի
հանես դու աշխարհ,
Եթե անդուլ կյանքիդ վրա, անդուռ գիշեր չչոքի:

Չարենցը ժամանակի անարդարությունների զոհը դարձավ, բայց ժամանակն էլ արդարացրեց նրան, պոետը դրանում համոզված էր: Պահպանվել է ՊԱԿ-ում Չարենցի 1936 թ. նոյեմբերի հարցաքննության արձանագրությունը: Պոետը կտրականապես ժխտում է հարուցած մեղադրանքը՝ գրողների հակահեղափոխական, նացիոնալիստական խմբակցության ղեկավարներից մեկը լինելու և ՀԱՄԿ(բ)Կ ու Խորհրդային իշխանության դեմ հակախորհրդային աշխատանք տանելու մասին: «Գիրք ճանապարհին» գրքի վերաբերյալ արձանագրության մեջ ասված է.

ՀԱՐՑ.— Ձեր «Գիրք ճանապարհին» գրքի «Պատգամ» բանաստեղծության մեջ ակրոստիքոսով կազմել եք հետևյալ բովանդակությամբ հակահեղափոխական նացիոնալիստական լոզունգ. «Ով հայ ժողովուրդ, քո միակ փրկությունը քո հավաքական ուժի մեջ է»: Ընդունո՞ւմ եք այդ լոզունգի հակահեղափոխական, դաշնակցական լինելը:

ՊԱՏ.— Ընդունում եմ, որ իմ 1934 թ. լույս տեսած «Գիրք ճանապարհի» «Պատգամ» բանաստեղծության մեջ երկրորդ տառերի ակրոստիքոսով ասվում է՝ «Ով հայ ժողովուրդ, քո միակ փրկությունը քո հավաքական ուժի մեջ է»: Բայց ես դա չեմ համարում հակահեղափոխական, դաշնակցական լոզունգ, որովհետև ես նկատի եմ ունեցել, որ «ժողովուրդ» հասկացությունը սկզբունքորեն հակադիր է դաշնակցականների կողմից օգտագործվող «ազգ» տերմինին: Այդ բանաստեղծությունը գրվել է 1933 թվականին, երբ, ինչպես հայտնի է, Հայաստանի լեռնային շրջաններում դրությունն աղետալի էր: Դա էր իմ որոշ հոռետեսական տրամադրությունների պատճառը, որը և արտահայտվել է իմ գրքի մի քանի էջերում, հատկապես այդ լոզունգում:

ՀԱՐՑ.— Ումի՞ց էիք պատրաստվում փրկել հայ ժողովրդին:

ՊԱՏ.— Հայաստանի այն ղեկավարներից, ովքեր մեղավոր էին Հայաստանի վերը նշված իրավիճակի համար:

ՀԱՐՑ.— Ո՞վ գիտեր այդ հակահեղափոխական լոզունգի մասին:

ՊԱՏ.— Ես ինքս այդ լոզունգը ցույց եմ տվել և կարդացել երկու անձանց՝ Ա. Բակունցին և գրաքննադատ Ս. Հարությունյանին:

ՀԱՐՑ.— Եթե ըստ ձեզ, այդ լոզունգը հակահեղափոխական չէր, ինչո՞ւ եք գրել այդ ձևով:

Պատգամը

ՊԱՏ.— Խոստովանում եմ, որ չնայած այդ լոզունգի բովանդակության վերաբերյալ ունեցած իմ սուբյեկտիվ պատկերացմանը՝ որպես ոչ հակահեղափոխական, սակայն անմիջապես և լիովին այն կարող է ընկալվել նաև որպես հակահեղափոխական»:

Ժողովուրդը փառք է տալիս իր պոետին, պայքարում նրա պատգամի իրականացման՝ իր հավաքական ուժի միջոցով հզորանալու համար, ինչպես Չարենցի արժանավոր հաջորդ Հովհաննես Շիրազն է ասել՝ «Բռունցքվելն է հավերժությունն Հայաստանի»: Չարենցի և Շիրազի կոչերը դարձել են հայ ժողովրդի գոյատևման մեծ խորհուրդներ: Նշենք, որ մեծ պոետի ու քաղաքացու կոչը հայ ժողովրդի հավաքական ուժի մասին բնավ չի նշանակում նրա հակադրումը մյուս ժողովուրդներին: Հիանալի է ասել Չարենցի մեծ բարեկամ Մարտիրոս Սարյանը. «Չարենցի անունը դարձել է մեր խղճի ու արժանապատվության խորհրդանիշը: Ու քանի դեռ շարունակվում է Նաիրյան պատմությունը, այդ անունը ժողովուրդը միշտ կպարզի իբրև դրո՜շ»: Այո, ողբերգական էր Չարենցը, բայց շատ ավելի հերոսական, անմահ՝ սերունդների, դարերի համար: Խորհրդակցելով Չարենցի հետ, հայ ժողովրդի միասնության մասին նրա կոչն ընդունելով որպես իմաստուն խորհուրդ, նրա նմանությամբ գրել ենք.

Երազ տեսա, գոռ ամպերից, Չարենցն իջավ
սուրը ձեռին,
Աչքերը հուր, վառ հայացքով, նայում էր նա՝
խելագարված ամբոխներին,
Ասավ, հայեր, հուր եմ բերել ես ձեզ համար,
Որ դուք լինեք հրաբորբոք ու հրաձույլ...
Ասավ, զարկեց իր Պեգասին ու հեռացավ
հոգեզմայլ խինդը դեմքին...
Երազն անցավ, ես չէր կացա, գինի լցրի
ոսկեզրած մեծ թասի մեջ,
Ու խմեցի՝ վեր նայելով լուսապսակ
իմ Չարենցի,
Երազ դարձած հուր պատկերին, երկնքի մեջ...

Ստորև բերում ենք Չարենցի «Պատգամ» բանաստեղծության լրիվ տեքստը:

ՊԱՏԳԱՄ

Նոր լույս ծագեց աշխարհին.
Ո՞վ այդ արևը բերեց:—

Ահա փոսկյա մի արև՝
Ծառագումով իր հրե՝
Այգաբացի պուրպուրե
Նժույգների վրա հեց՝
Նոր աշխարհին ու մարդուն
Հղում է լույս գվարթուն:
Նոր աշխարհին ու մարդուն
Ո՞վ բերեց լույսն այս արթուն,
Օ՜, ո՞ւմ ձեռքով վառվեց, ո՞ւմ
Հրակարմիր, հրավառս,
Ադամանդյա լույսը այս:—

Կքած կյանքի բեռի տակ,
Խոր գերության ընդերքում,
Իմաստության մի գետակ
Հիմարության համերգում—
Քանի՜ տարի, քանի՜ դար
Վկայեցիր անհերքում...

Ափերին այն խավարտչին,
Ուր հայրենիքն էր մեր հին,—
Չկա՞ր արդյոք գետ մի հորդ,
Վոր գերության անհաղորդ՝
Լուրթ՝ հոսելով դարից-դար՝
Մթության մեջ այն համառ
Այս այգաբացն էր կրում,
Հո՞ւր այգաբացն այս հեռու՝
Հնուց պահած իր ջրում
Օ՜, ըղձական այս հեռուն...
Կքած կյանքի բեռի տակ՝
Վոգի՜ անկոր, հո՛ւր գետակ...

Ահա վառվում է մեր նոր
Հաղթանակի լույսը բորբ.
Լվանում է նա հիմա
Վառվող փոգին մեր անմահ,
Չքնաղ արև՛ն այդ արի,
Վառված հրով աշխարհի...
Չկա՜ ուրիշ արև է՛լ.
Նա՛ է միայն, որ դարեր
Անմար՝ պիտի արևե՛...

Լույսով վառված սակայն այդ՝
Նժարներից հիմա մենք
Հիմարությամբ չթափենք
Իմաստությունն այն արար.—
Մեր անցյալի խորամիտ
Է՛ջն այն արդար ու ռամիկ՝
Մեծահաճճար ու վարար...

1933.V.9.

Ծննդյան թվով ֆրանսիական ամենավերջին՝ Օրսե, պետական թանգարանը, որը այցելուների քանակով 3-րդն է, Լուվրից ու Վերսալից հետո, հիրավի դարձել է 19-րդ դարի արվեստի տաճար:

Օրսե. հրաշալիք Սենայի ափին

Փարիզի երկաթուղային նախկին կայարանի շենքում թանգարանի ստեղծման փաստը ժամանակին իսկական սենսացիա առաջացրեց, որովհետև, ճարտարապետական առումով, դեռ տեսնված չէր դեպք, երբ կայարանի շենքը դարձնեն թանգարան:

Օրսե կայարանի շենքը Փարիզում կառուցվել է անցյալ դարավերջին, ճարտարապետ Վիկտոր Լալուի նախագծով: Կայարանի հանդիսավոր բացումը տեղի ունեցավ 1900 թըվականի հուլիսի 4-ին, երբ Ֆրանսիայի մայրաքաղաքում անց էր կացվելու հերթական համաշխարհային ցուցահանդեսը: Քառասուն տարի հետո կայարանի գնացքների կանգառների հարթակներն արդեն չափազանց կարճ էին, և կայարանը կամաց-կամաց դատարկվեց:

Լքված մի հսկա նավ հիշեցնող կայարանի շենքը, այնուամենայնիվ, ոգեշնչում էր արվեստագետներին: 1962 թ. Օրսոն Ուելսն այստեղ, Կաֆկայի մոտիվներով, նկարահանեց «Դատավարություն» ֆիլմը, իսկ 1972 թվականին շենքի կամարների տակ ներկայացումներ էր տալիս Ռենո-Բարրո թատրոնը: 1978-ին շենքը ճանաչվեց պատմական հուշարձան, հանգամանք, որ նրան փրկեց քանդելուց:

Փարիզյան թանգարանների տնօրինությունը, որ տեղ էր փնտրում իմպրեսիոնիստների և հետիմպրեսիոնիստների հավաքածուները տեղավորելու համար, գտավ, որ հարցի իդեալական լուծում է Սենայի ափին, գործնականում Լուվրի դիմաց, տեղավորված Օրսե կայարանի շենքը: 1977 թվականին Ֆրանսիայի պրեզիդենտ Վալերի Ժիսկար դ'Էստենը որոշում ընդունեց կայարանի շենքը և կից շքեղ հյուրանոցը վերակառուցելու ու 19—20-րդ դարերի արվեստի թանգանրանի վերածելու մասին: 1981 թվականին այդ որոշումը հաստատեց նոր պրեզիդենտ Ֆրանսուա Միտերանը: Ֆրանսիացի երեք ճարտարապետներ և մեկ իտալացի սկսեցին շենքի ներքին վերակառուցումը և այդ փոխակերպման աշխատանքն ավարտեցին 1986-ի դեկտեմբերի 1-ին:

Աշխատանքների ընթացքում ամբողջ վիթխարիությամբ բացվեց ճարտարապետ Լալուի կառուցած շենքի նավը (երկարությունը՝ 138 մ., բարձրությունը՝ 32 մ, լայնությունը՝ 40 մ), որի ծավալը գերազանցում էր Փարիզի Աստվածամոր տաճարի չափերը: Հենց այդ հանգամանքն էլ հնարավորություն ընձեռեց ստեղծել իր տեսակի մեջ եզակի մի օջախ, որն ավելի շատ դարաշրջանի մեծ թանգարան է, քան պարզապես պատկերասրահ:

Իմպրեսիոնիստների ստեղծագործությունները Սենայի մյուս ափից տեղափոխվեցին նոր թանգարանի վերջին հարկը, ուր ցուցադրությունը շահում է ցերեկային լույսի առատությունից: Իմպրեսիոնիստների գործերի հավաքածուն ամբողջացնելու համար դուրս բերեցին Լուվրի և ժամանակակից արվեստի թանգարանների պահոցների նըկարները: Լույս աշխարհ հանվեցին վաղուց մոռացության տրված կտավներ, որոնց թըվում նաև լիովի քննադատված «ակադեմիստների» ստեղծագործությունները: Բազմաթիվ նվիրատվություններին զուգընթաց, թանգարանը 19-րդ դարի ստեղծագործություններ էր փնտրում և ձեռք բերում ինչպես Ֆրանսիայում, այնպես էլ եվրոպական մյուս երկրներում ու Միացյալ Նահանգներում:

Երրվանից է հաշվվում «19-րդ դարի արվեստը»: Այս հարցը Ֆրանսիայի թանգարանային շրջաններում երկար վեճերի տեղիք տվեց: Եվ երբ պրեզիդենտ Ֆրանսուա Միտերանը ընտրեց 1848 թվականը (հեղափոխություն և II Հանրապետության սկիզբը), Լուվրի աշխատողները թեթևացած շունչ քաշեցին՝ նրանց տնօրինությանն էր մնում Դելակրուայի բոլոր խոշոր կտավները: Ինչ վերաբերում է «19-րդ դարի արվեստի» վերջին շըրջանին, ապա կերպարվեստի բնագավառում սահմանագիծ ընդունվեց 1904 թվականը, երբ ստեղծվել էր Մատիսի «Ճոխություն, հանգստություն և հաճույք» նշանավոր կտավը, իսկ դրանից հետո ծնված ըստեղծագործությունները բաժին հասան Պոմպիդուի անվան կենտրոնի թանգարանին:

Կահույքը, կիրառական արվեստը, ինչպես նաև լուսանկարչությունը, կինոն և երաժշտական արվեստը ընդգըրկում են մինչև 1914 թվականը, որը հնարավորություն է տվել այցելուներին ցուցադրել ֆրանսիական և արտասահմանյան մոդեռնի փայլուն հավաքածուն:

Օրսե թանգարանում, կայարանի շենքի վերակառուցման ժամանակ, հաշվի են առնված ցուցադրությունների ամենանրբին մանրամասներն ու պահանջները:

Չափազանց կարևոր տեղ տրվեց քանդակագործությանը: Այն ցուցադրվում է կենտրոնական վիթխարի նավի առաջին հարկում և 5 մետր բարձրության վրա տեղավորված միջին մեծության դահլիճներում: Հետագայում թանգարանում ստեղծվեց լուսանկարչական արվեստի մեծ բաժին, կազմակերպվեցին կինոյի և երաժշտական արվեստի ցուցադրությունները:

Բացման առաջին իսկ օրից Օրսե թանգարանը դարձավ անողոք քննադատության թիրախ: Ճարտարապետներին մեղադրում էին, որ նրանք ըստեղծել են հին եգիպտական դամբարան, իսկ աշխատակիցներին՝ հատիկը որոմից զանազանելու անկարողության մեջ: Սակայն հասարակությունը կայացրեց իր վճիռը. ամեն տարի 4 միլիոն այցելու էր ունենում թանգարանը: Հետագայում, սակայն, Մեծ Լուվրի բացումից հետո, այցելուների թիվը պակասեց:

Տաս տարվա ընթացքում թանգարանում կազմակերպվել է տասը ժամանակավոր ցուցահանդես: Գոյության սկզբից թանգարանի հավաքածուն ըզգալիորեն հարստացել է: Դա նկատվեց վերջին 6 տարիներին թանգարանի նոր ձեռքբերումներին նվիրված հոբելյանական ցուցահանդեսում (400 կտավ, 1500 պաստել և գծանկար, 12300 լուսանկար, 5800 ճարտարապետական նախագիծ և թատերական ձևավորում: Նոր ձեռքբերումներում մեծ թիվ են կազմում անգլիական, բելգիական, հոլանդական, գերմանական, իտալական, շվեդական, հունգարական, չեխական և ամերիկյան արվեստագետների ստեղծագործությունները:

Օրսե թանգարանի հավաքածուն այսօր ընդգրկում է 3000 կերպարվեստի ստեղծագործություն, 360 պաստելանկար, 10 հազար մատիտանկար, 14000 ճարտարապետական նախագիծ, 2400 քանդակ, կիրառական արվեստի 1300 նըմուշ, 3100 լուսանկար:

Առավել հռչակավոր գլուխգործոցների թվում են Մանեի «Նախաճաշ խոտի վրա» և «Օլիմպիա», Կուրբեի «Կյանքի ծագումը», «Հուղարկավորություն Օռնանում», «Նկարչի արվեստանոցը», Դեգայի «Բելլեի ընտանիքը և «Հագնըված պարուհին» (քանդակ), Սեզանի «Սրճեփով կինը» և «Նկարչի մոր դիմանկարը», Էնգրի «Աղբյուրը» Ռենուարի «Լագալետտ ջրաղացը», Վան Գոգի «Աոլեզիանուհին» և «Եկեղեցի Օվերում», Սերի «Կըրկեսը», Ուիստլերի «Մայրը», Կլիմտի «Վարդի թուփը ծառերի տակ», Քամիլ Քլոդելի «Հասուն տարիք», ծաղրանկարիչ Դոմյեի «Պառլամենտականները» (քանդակ), Գոգենի «Ինքնանկար դեղին Քրիստոսի հետ» և այլ ստեղծագործություններ:

«ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ»
Գլխավոր խմբագիր՝
Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ
Երևան—19, Մարշալ Բաղրամյան 24 բ., հեռախոս՝ 22-44-26:
«Պարբերական» հրատարակչության տպարան: Պատվ.՝ 69238, գրանցման վկայական՝ 448: Ստորագրված է տպագրության՝ 14.03 1997 թ. (1506—1530):
Թերթի հովանավորն է «ԿԱՆԱՉ» ՓԲԸ
«ГИТУТЮН» — («Наука») Газета Национальной Академии наук РА